

+

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

SECTIO JURIDICO-POLITICA
CURANT S. EREKY ET E. POLNER

A KÖZVÉLEMÉNY
ELLENŐRZÉSE

IRTA

Dr. HORVÁTH BARNA

TOMUS XIV.
FASC. 2.

S Z E G E D, 1 9 3 9

A M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAINAK EGYESÜLETE

50281

TARTALOM

	Lap
A jelenség — — — — —	6
Mi a közvélemény? — — — — —	10
A közvélemény irracionális tényezői — — — — —	13
A közvélemény értesültsége — — — — —	20
A közvéleményellenőrzés utópiája — — — — —	23
A közvélemény egészsége — — — — —	30
A beteg közvélemény — — — — —	35
Az előszó hatása a közvéleményre — — — — —	42
A mozi hatása a közvéleményre — — — — —	48
A rádió hatása a közvéleményre — — — — —	52
A sajtó hatása a közvéleményre — — — — —	56
Közvéleménykutatás és közvéleménypolitika — — — — —	60

A közvélemény gondolkodásunknak egyik kulcsszava. A propagandaminisztériumok és a közvéleménykutató intézetek élesen jellemzik korunkat. Jellemző az is, hogy a megfoghatatlansága és a vele szemben való tanácsstalanságunk izgat leginkább. Sejtjük, hogy mesterségesen fejleszteni és elfújni lehet, mint a ködöt. Nem tudunk megállapodni magunkkal, hogy mit is tegyünk vele tulajdonképpen? Irányítsuk? Igazgassuk? Vezessük? Gondozzuk? Kutassuk? Szolgáljuk?

Viselkedésünk ez ingadozása onnan ered, hogy olyanak is hisszük, amit tetszés szerint lehet „csinálni“, meg olyanak is, ami „elsöpör“. Ködfal, amely néha ércfalnak bizonyul. Azt is szeretnénk, hogy kedvünkre alakíthassuk, meg azt is, hogy szilárdul ellenálljon. Ha mi nyúlunk hozzá, akkor legyen plasztikus; ha más, akkor legyen merev!

E sorok írója végül is abban állapotodott meg saját magával, hogy a közvélemény *ellenőrzéséről* fog beszélni. Ezen a kifejezésen a közvélemény megismerését és bizonyos fokú tervszerű képzését vagy alakítását érti. Élesen megkülönböztetni szeretné a közvélemény diktlásától vagy oktrojálásától. Mégis vállalnia kell a felelősséget azért, hogy a közvéleménnyel szemben a teljes *laissez faire* politikáját többé nem tartja indokolhatónak.

A közvélemény ellenőrzése közvéleménykutatás is, meg közvéleménypolitika is. Az olvasó észre fogja venni, hogy az író szeme előtt a közvélemény tudományos tervezése lebeg és a közvéleménypolitikát a közvéleménytisztítás kritikai feladatán túlmenően végeredményben hiú törekvésnek tekinti. Nem hunyhat azonban szemet afelett, hogy a kutatás mindig csak eszközöket és módszereket, technikákat tár fel a politika szá-

mára, amelyeket az a kutatás által nem igazolt célokra is felhasználhat majd.

Az egész tanulmányon végigvonul az az alapgondolat, hogy a közvélemény ellenőrzése csupán kiragadott, mert reprezentatív része a *társas lélek* ellenőrzésének.

A jelenség

A közvélemény nevében annyit beszélnek, annyit hivatkoznak rá és annyi egyéni magánvéleményt próbálnak a szájába adni, hogy a közvéleménnyel való ilyen játék és üzérkedés elfogulatlan szemlélőjében végül is felmerül a gyanú: vajjon nem pusztá agyrém-e a közvélemény? Nem a gondolkodás fantomjával állunk-e szemben, amely a hiszékeny lelkeknek imponál s amelyet a furfangos elme az előbbieket feletti uralkodásra ügyesen felhasznál?

Ez a gyanú a konkrét tények iránti egészséges érdeklődésnek a gyümölcse. Mielőtt teóriákba bocsátkoznánk, szeretnénk számbavenni a meztelen tényeket. Mikor találkozunk a közvéleménnyel? Hol tapasztaljuk kézzelfoghatóan a jelenséget?

Szinte kézzelfoghatóan észleljük a közvéleményt annak *hirtelen megváltozásakor*. Szilárdnak látszó közvéleményt márról-holnapra elfúj a változás szele, akár csak a lebegve tovaszálló virágillatot vagy ködfelhőt. Ma szikrázó napfény és kristálytisztán kékellő égbolt, holnap ködtenger vagy mindent fehér lepellel borító hóesés.

Szinte kézzelfogható az az *idegesség*, amely a közvélemény körül többé-kevésbé mindig tapasztalható. Ideges és izgatott az, *aki a közvélemény nevében beszél* és azok is, *akiknek a nevében* beszélnek. Izgatott, aki a közönség elé lép, hogy megnyerje azt magának és izgatott maga a közönség is, mihelyt az elevenére tapintanak. Ez a kölcsönös izgatottság gyanúsán hasonlít a sötétben tapogatózás, támadás és védekezés izgalmaihoz. Különösen a „lámpaláz“ közismert kísérőjelensége a közönséggel való érintkezésnek. Hasonló lelki irritációt a távoli, anonim, elszórt közönséggel való érintkezés gondolata is kivált.

Közvetlenül találja magát szemben a közvéleménnyel az,

aki nem szenvedélyekre, érzelmekre, törekvésekre akar hatni, hanem érzelmileg aránylag közömbös kérdésekben az értelmi meggyőzés és megvilágítás módszereivel mint előadó lép a közönség elé. Az előadó és a közönség közvetlen „kontaktusában” szinte kézzelfoghatóan tapasztalható az aránylag tiszta, mert szenvedélyektől és érzelmektől aránylag mentes közvélemény alakulása. Az előadó *megérzi* a figyelem összpontosulását és feszültségének a mértékét. *Megérzi* az érdeklődés fokát, amelylyel hallgatóságát lekötnie sikerült. *Megérzi*, hogy mennyire értették meg, mikor kell még világosabbá tennie valamely pontot és mikor sikerült hallgatóságát világosan meggyőznie. Kínosan érzi viszont a figyelem elfordulását, szerteszóródását, az érdeklődés ellankadását, azt, hogy nem képes megértetni magát, megnyerni és meggyőzni a hallgatóságát, hogy a „kontaktus” hiányos. Az előadó közvetlenül tapasztalja, hogy mikor és mily ellenállás után jutnak a hallgatói az övével közös véleményre.

Még közvetlenebbül észleli a közvélemény kialakulását valamely *tanácskozás* résztvevője vagy előadója. Itt a vélemények eszmecsere, mérkőzés, esetleg kölcsönös meggyőzés útján jutnak „közös nevezőre”. Különösen érdekes valamely eredetileg egyedülálló magánvéleménynek lassú vagy hirtelen elharapózása és közvéleménnyé dagadása.

A futótűzként elharapózó vélemény és a partomlásszerűen széttöredező közvélemény ismét visszavezetnek bennünket a közvélemény *hirtelen megváltozásának* a tünetményéhez.

Kézzelfoghatóan jelentkezik a közvélemény pl. a lappeldányszám feltűnő emelkedésében vagy csökkenésében, mindenféle véleménytkifejező termék iránti kereslet alakulásában (táblás ház, könyvsiker stb.), továbbá titkos szavazatok számarányában.

Ha a felsorolt példákön keresztül a közvélemény kétségbevonhatatlan jelenségeit kutatjuk, akkor a jelenség konkrét tényálladékát úgy jellemezhetjük, hogy az alapvető tény az *egyéni vélemények merő közössége*. Ez a szürke tény néha falként áll velünk szemben, máskor mint az édes anyaöl hordoz, segít, erősít bennünket.

Ez a véleményközösség a *lélekközösség* különös esete. Elsősorban tehát a társadalmi lélektannak és a lelki tényezők tár-

sadalomtanának a tényállása. Az ősi társélménynek magasrendű komplikációja. Az eredeti társélmény a külvilág egyes részeinek magunkhoz hasonló alanyként való átélése és ennek az élménynek a különös izgalma. Ez remeg benne a vélemények összecsapásának vagy ellenkezőleg összhangban való találkozásának a lelki élményében és izgalmában is.

A lélekközösség egyéni átélése lelkileg annyira izgalmas, hogy az egyéni lélek ezt az élményét szívesen kivetíti, megszemélyesíti és mint *összleket* embermódra formálja képzeletében. A közvélemény ennek a legendás összléleknek ahhoz a részéhez tartozik, amelyet ösztudatnak vagy *köztudatnak* képzelünk.

Az összlélek az emberformára rajzolt *lélekközösség*. Pedig a lélekközösség mint szürke statisztikai adat — valamely lelki tényező, tulajdonság, folyamat vagy tartalom csoportos megjelenése — talán még csodálatosabb, mint amilyen a képzeletbeli összlélek lenne. A merő véleményközösség mögött is különböző alakító tényezők működését sejtjük és gyanítjuk.

Vajon miféle erők játéka a véleményeknek ez a *közösége*? Van-e talán maguknak a véleményeknek valami sajátos vonzásuk és taszításuk? Avagy inkább talán a vélemények e kölcsönhatásain keresztül is mélyebb, észrevétlen, öntudatlan lelki tényezők mozgatják a véleményeket, alakítják ki vagy rombolják össze a vélemények közösségét? Nem visszfény-e csupán ez a véleményközösség mélyebben rejlő tényezőknek, amelyek rajta keresztül áthatnak mindarra is, amit látszólag a közvélemény idéz elő?

Ugyanezt a kérdést azonban természetesen magára az egyéni véleményre nézve is felvethetjük. Kíváncsiak lehetünk 1. a közösség, 2. a vélemény mechanizmusára. Lehetnek külön rejtett tényezői 1. a közösség, 2. a vélemény alakulásának is.

Az a gyanú, amelyet az egészséges józan realizmus a közvélemény kutatásával szemben táplál, figyelmünket 1. a közösség és 2. a vélemény mögött rejlő *konkrétumokra* irányítja. Nincs kedvünk a képzelet alkotásait a tényekkel, a látszatot a rideg valósággal összetéveszteni. A látszat mögött tényleg működő, a kulisszamögötti mechanizmusra vagyunk kíváncsiak.

Alapjában véve tehát az a gyanú, vajon nem visszfény-e csupán 1. a közösség és 2. a vélemény mélyebben rejlő tényezőknek? Ez a gyanú pedig világosan jelzi érdeklődésünk irá-

nyát. A közvélemény társadalmi funkcióit, funkcionális összefüggéseit akarjuk ismerni, tehát azt, hogy mily társadalmi tényezők mily működésének az eredménye a közvélemény, és milyen a saját maga társadalmi működése. Erre mind elméleti, mind gyakorlati szempontból kíváncsiak vagyunk. Az egész társadalom működését szeretnők a közvélemény működéséből *megismerni* és azon keresztül *irányítani*. Szeretnők *látni*, hogyan nyitja a kulcs a zárat, és szeretnők *felnyitni* vele a zárat.

A társadalom egyéb tényezőinek működése szempontjából is érdekkel bennünket a közvélemény működése. Vajjon a gazdaság, a harc vagy a hatalom, a társadalmi eljárások és közöttük a jog is nem a közös tudattartalmakon, nem a közös tartalmú véleményeken keresztül működnek-e a társadalomban? Így állítva be a kérdést, a közvélemény persze inkább *pars pro toto* az érdeklődésünkkel szemben. Mert a kérdés lényege a *lélek működése a társadalomban*. Ennek természetesen csupán *egy része* a *vélemény* működése a társadalomban.

Környezeti és élettani elemeket nem tekintve pl. a gazdaság épügy bizonyos különleges *lelki tartalmak közössége* (együttal tárgyiasítása, objektivációja), mint ahogyan a közvéleményen is bizonyos *lelki tartalmak közösségét* értjük. Kérdés, hogy ez a kétféle közösség hogyan működik egymással szemben. Merő visszfény, merő ideológia-e a lélekközösség a környezeti és élettani elemek mellett? Vagy pedig a közvélemény merő visszhangja-e a gazdasági lélekközösségnek? Avagy a közvélemény tisztán közvetítő közeg-e, amelyen a gazdaság társadalmi működésének keresztül kell ugyan mennie, de amely azt eltéríteni nem képes? Vagy talán olyan közvetítő közeg-e a közvélemény, amelyet semmiféle társadalmi tényező működése sem kerülhet ki, mert hiszen csakis azon keresztül hathat, de amely viszont okvetlenül eltéríti, elhajlítja azt valamelyest az eredeti irányától?

Ez a kérdés ismét óriási jelentőségű. Nem a lélekközösség társadalmi tényezőiről, hanem a saját társadalmi működéséről, funkciójáról van immár szó. Vajjon a lélek a környezettel, az élettel és a társadalommal szemben csak *receptíve* vagy pedig ellenkezőleg *produktíve* is viselkedik-e?

Figyelemreméltó, hogy a történelmi materializmus társadalomszemlélete is közeledik, főleg az újabb lélektani kutatá-

sok hatása alatt, ahhoz a felfogáshoz, amely a lelki tényezőknek a környezetiek mellett önálló szerepet tulajdonít.¹

A közvéleménykutatás a lélektan, a lelki tényezők társadalomtana és a tudásszociológia területeit érinti. A véleményközösség sok tekintetben reprezentatív részlete a tudásközösségnek, a legtágabb értelemben vett műveltségnek.

A tudásszociológia fényszóró módjára világítja meg a társadalmi tudás kötöttségeit. Ez az annyira a távlattól és állóhelytől függő tudásközösség azonban egyúttal a közvetítő közege az összes társadalmi tényezőknek, amennyiben azok a tudatos emberi magatartásokon keresztül érvényesülnek. Még a környezet is más reakciót vált ki aszerint, amint a tudat híven vagy hamisan prezentálja a környezetet. Lelki folyamataink közös tartalmainak valamely *szelvénye* (pl. a gazdaság, a hatalom, a jog) viszont mélyen bele van ágyazva, számtalan láthatatlan, de érzékeny szállal van belekötve a lelki közösség *egyetemes* tartalmába.

Megjelöltük azokat a kétségbe nem vonható jelenségeket, amelyek felvetik 1. a közösség, 2. a vélemény problémáit. Azt is megjelöltük, hogy mi a probléma lényege. Hogy megoldásához közelebb férközhessünk, most annak szükségét érezzük, hogy a közvélemény társadalmi jelenségét kissé pontosabban körülírjuk.

Mi a közvélemény?

Hogy világosan áttekinthessük a közvélemény társadalmi összefüggéseit, elsősorban attól kell óvakodnunk, hogy azt valami elkülönített dolognak tekintsük, amely mintegy kínai falakkal lenne körülvéve. Ellenkezőleg, a közvéleményt leghelyesebb mindjárt kezdettől fogva a maga közvetlen társadalmi környezetében szemlélnünk, amellyel elválmhatatlanul összefügg. Leghelyesebb azért a közvéleményt *a közös tudattartalmak egy*

¹ V. ö. *Osborn, R., Freud and Marx, 1937* „... a point is being reached today when the significant factor in history is no longer man's economic conditions of existence „which up to now dominated man“ and thus history, but man himself.“ 172. „... conscious life not only expresses the impressions of the outer world, but also the active principle which seizes hold of these impressions for its own purposes.“ 180.

szelvényének felfognunk. Ezek a közös tudattartalmak maguk is csupán a *közös lelki tartalmaknak* a közös tudat küszöbét áttörő szelvényét jelentik.

Hogy a közvélemény csak egy részlete a közös tudattartalmaknak, az könnyen belátható. Hogy a Duna Budapestnél Észak-Dél irányban folyik, az nem közvélemény, hanem *köz-tudomás*. A feltámadásban való hit sem közvélemény, hanem *közös hit*. A meghatottság, amellyel a visszatérő Felvidék népét fogadtuk, *közérzelem*; a türelmetlenség, amellyel a megoldást vártuk, *közhangulat*. Véleményünk vitatható, de érvekkel eldönthető kérdésekben van; hitünknel és ismeretünknel tehát kevésbé szilárd, de viszont érzelmeinknél indokolhatóbb és hangulatainknál maradandóbb állásfoglalás. A vélemény mégis mindig vitatható és változásnak kitett, van benne valami merész síkraszállás és egyúttal fenntartása az újra megfontolásnak: *Lactantius* szerint *Opiniot* fiatal női alakkal ábrázolták, akinek merész a tekintete és állhatatlan a kifejezése.²

A vélemény kevésbé szilárd, mint a hit és az ismeret, de szilárdabb a hangulatnál és az érzelemnél. Amit meg lehet indokolni anélkül, hogy szabatosan bizonyítani lehetne, az „vélemény dolga“. Még szűkebben és még élesebben akként írhatnók körül a vélemény körét, hogy végső impulzusok, értékelő állásfoglalások és ténybeli, okozatos összefüggésekre vonatkozó ítéletek között közvetít, eszközöket mér célokhoz, *közbenső célokat állapít meg és posztulál*. Ezzel a merő nézet és a *törekvés* szárait is szétválasztottuk a vélemény szövedékében. Kérdés azonban, nem szűkítjük-e meg túlságosan a vélemény fogalmát, ha azt a *gyakorlati állásfoglalást* tartalmazó nézetekre korlátozzuk?

Ennyi talán elég is a vélemény fogalmának elemzéséből. E téren Tönnies végzett érdemes munkát. Az ilyen fogalom-elemzés jelentősége annyi, hogy tisztába jövünk a vizsgált fogalom környezetével és azokkal a finom átmenetekkel, amelyekkel fogalmi környezetébe olvad.

A közvélemény fogalomelemzéséből is az a benyomásunk marad hátra, hogy nincs sok értelme a pedáns skatulyázásnak. A közbeszédben sokszor fogjuk közvéleménynek nevezni azt,

² Tönnies, Ferdinand, Kritik der öffentlichen Meinung, 1922, 12. l.

ami csak közhangulat, ilyenkor kitágítjuk a közvélemény fogalmát. Máskor viszont leszűkítjük, amikor csak a kikristályosodott, határozat formájába öntött gyakorlati állásfoglalást ismerjük el közvéleménynek, sőt a „meghamisított“ közvélemény mögött az „igazit“ keressük, azaz csak azt a közvéleményt ismerjük el, amelynek alapján az emberek cselekedni, áldozni, szenvedni, meghalni is hajlandók.

Annak, ha a kiterjesztő és megszorító szóhasználat között a fogalom magvát élesen megvilágítjuk, az a haszna, hogy a véleményt a tudat *legvilágosabb*, leginkább megvilágított szelvényeként ismerjük fel. Aki „*véleményt alkot magának*“, az tudatvilágának legéberebb, legelevenebb, legfelelősebb, legöntudatosabb pillanatait éli. Ép ezért az, hogy valakinek *legyenek véleményei*, öntudatos személyiségének valóságos kritériuma. Innen van a véleményalkotás erkölcsi értéke és felelőssége is. Harmonikus, fejlett, teljes lelki életet és szellemi értékességet nem tudunk elképzelni jól megfontolt és egyensúlyba hozott vélemények nélkül. Aki elkészült véleményei megalkotásával, az elkészült szellemi életének kifejlésztésével.

A vélemény a léleknek *caeteris paribus* az aránylag legvilágosabb pillanata, a legsikerültebb *lucidum intervalluma*. Eből természetesen nem következik az, mintha minden vélemény világos lenne.

Sőt a vélemény fogalmi környezetének áttekintéséből azt látjuk, hogy a vélemény szelvénye tulajdonképpen csak egy *el-suhanó, átröppenő világosság* a lélek és a tudat egyéb folyamatain. Tönnes a közvélemény *halmazállapotairól* beszél. A hit „sziklaszilárd“, a hangulat „légnemű“ halmazállapotban van: a vélemény pedig a páraszerű, cseppfolyós és a lazán összeálló testek halmazállapotát mutatja.

A vélemény és a lélek egyéb folyamatai között folytonos és észrevétlen átmenetek vannak. A vélemény, az önálló, a tudatos, a független, a tiszta, a szabad vélemény tulajdonképpen csak eszmény, posztulátum, a lélek szomszárja a világosság és a fény után. A vélemény a lélek érintkezése az eszmével, kigyúló pillanatnyi fény a Valóságon, amely azt az Értékkel egy pillanatra összekapcsolja. Azt is mondhatnók, hogy a tiszta vélemény csak *vágykép*, a szabadság *álma*, csak *illuzió*. Sugár pásztázza végig a lélek légkörét és ahol átvonul, megcsillannak

a porszemek a levegőben. Nap, fényszóró vagy lidérc fény-sugara játszik-e a lélekkel?

Bárhogy legyen is ez, figyelmünket két pontra irányítja. *Egyrészt felismerjük a vélemény óriási erkölcsi jelentőségét. Ameddig a szabadság, a személyiség, a szellem az eszményünk, addig öntudatos szabad vélemények nélkül nincs erkölcs és szabad közvélemény nélkül nincs magas színvonalú társadalom.*

Másrészt azonban azt is látjuk, s talán még riktóbb világításban, hogy a vélemény mily messzemenőleg függvénye a lélek egyéb tényezőinek.

A közvélemény irracionális tényezői

Mindent nap megfigyelhetjük, miként homályosítják el az emberek ítéletét, véleményeit az elfogultságaik, szenvedélyeik, érdekeltségeik és még számos olyan irracionális mozzanat, amelyről nem tudnak maguknak számot adni. Ilyenkor szoktunk *előítéletekről* beszélni. Ha ezeknek az öntudatlan befolyásoknak a mechanizmusát szemléletesen magunk elé akarjuk képzelni, akkor olyan hajóra kell gondolnunk, amely ugyan kristálytisza átlátszó víz tükrét szeli az orrával, de viszont uszonyával iszapos medret horzsol könnyedén s ezzel a tiszta vizet zavarossá teszi. A vélemény tisztasága is az irracionális tényezők leülepedésének, nyugalmának, háborítatlanságának köszönhető, mint ahogyan a víz is akkor tiszta és átlátszó, amikor az iszap nincs felkavarva. A hajó a véleményalkotás tárgyát tevő kérdés. Ha ez nem érinti, nem horzsolja és zavarja fel a mederfenék iszapját, azaz ha nem kavarja fel a tudat alatti irracionális tényezők sötét áramlásait, akkor a vélemény is tiszta marad, mint az átlátszó víztükrő. Ha ellenben felkavarja őket, — és csak kedvező határesetnek, csak eszménynek tekinthetjük, ha nem bolygatja meg őket — akkor a logikai következtetések kristálytisza tükrét többé-kevésbé mindig ellepi az irracionális tényezők iszapos, zavaros áramlásai.³

Az egyéni véleménynek ez az irracionális meghatározottsága természetesen a közös vélemények kialakulására is nagy

³ Dicey szerint hiú feltevés az, hogy bármiféle tan is az érvelés pusztá erejével szerzi meg követőinek többségét. *Law and Public Opinion in England* (1905)² 1926, 24.

hatással van. A *megrögzött vélemények* a társadalmi véleményalkotás folyamatának, a problémák értelmi megemésztésének mint hatalmas megemésztetlen tömbök állanak az útjában. A társadalmi érintkezés virtuózai az ilyen megrögzött véleményeket óvatosan kikerülik. Vannak kérdések, amelyek felől egyik vagy másik embertársunkkal nem lehet és nem érdemes vitatkozni. Szempontjaik irracionális meghatározottsága oly erős, hogy azon érveléssel nem lehet változtatni. Az irracionális véleménykötöttségeknek ezeket a *rögeit* türelmes munkával kell felderítenünk és mechanizmusaik átvilágítása által feloldanunk.

A közvélemény megismerése érdekében igen fontos felderíteni az összetételét a kérdéses társadalom *lelki állományának*, azaz az egyéni vélemények tipikus irracionális kötöttségeinek. Ha valamely adott közvéleményt leírni, jellemezni, változásait megfigyelni és ellenőrizni kívánjuk, akkor először is ezeket a kötöttségeit, mintegy a „szemellenzőit“ kell számbavennünk. E kötöttségeknek különböző mélységű rétegei lehetnek. *Hivatásbeli* véleménykötöttségek aránylag sokkal könnyebben oldhatók fel, mint az egész világgép, a látókör, a *vélemény éghajlatai* által meghatározott kötöttségek.⁴ De még sokkal mélyjáratúbbak az egyéni lelki élet sorsából, megrázkódtatásaiból, a tudat alá szorított, elnyomott vágyak rejtett működéséből eredő kötöttségek. Valamely közvéleményt nem lehet híven jellemezni, lefényképezni, megismerni anélkül, hogy a legjellemzőbb lelki kötöttségeit számon ne tartanók.

A vélemény irracionális kötöttségeinek a kifejezésére szolgál az *osztályideológia* kifejezés, általában az *ideológiat fogalom*. Az ideológia általában jelent mindenféle irracionálisan kötött, meghatározott véleményt. Az *osztályideológia* a *társadalmi rétegeződés* által megkötött vagy meghatározott véleményt jelenti. Az ideológia fogalma természetesen sokkal tágabb, mint az osztályideológiáé, mert hiszen a vélemény irracionális kötöttségei a társadalmi rétegeződésen kívül még igen sok tényezőtől függenek. Ezek közül kiemelkednek egyrészt az egyéni lélek sorsszerű megrázó élményeiből magyarázott mély-

⁴ A vélemény éghajlatainak meggyőző értelmezését adja Becker, Carl L., *The Heavenly City of the Eighteenth Century Philosophers* (1932) 1935, *Climates of Opinion*, 1—31.

lélektani kötöttségek, a hagyományos világgép határoeltságával magyarázott véleményéghajlati kötöttségek, és a mindezeknél sokkal felületesebb foglalkozási vagy hivatási véleménykötöttségek. Ez utóbbiakat kissé általánosítva testületi vagy közösségi véleménykötöttségről is beszélhetnénk, mert bármely közösséghez vagy testülethez tartozás is kétségtelenül kifejleszthet olyasféle, csakhogy sokkal enyhébb véleménykötöttségeket, mint amilyen az osztályideológia. Ez utóbbi tehát a közösségi véleménykötöttségnek egyik igen súlyos, idült alakja.

Valamely társadalom lelki arcképe ép a lelki sajátságoknak mikénti eloszlásától függ. A közvélemény természetesen csak részlete ennek a lelki arcképnek. De a közvélemény irracionális alapjai is a különböző lélekcsoportok alakulásában található meg, azaz abban az egyszerű adatban, hogy milyen természetű véleménykötöttségek mily arányban oszlanak meg, illetőleg más oldalról nézve, hogyan csoportosulnak a társadalomban.

Az egyéni vélemény irracionális lelki tényezőinek ez a csoportonként való eloszlása a közvéleményben rávezet bennünket arra a gondolatra, hogy magának a közvéleménynek nincsenek-e külön irracionális tényezői, olyanok, amelyeket az egyéni véleményben nem találhatunk.

Ezzel a gondolattal már különbséget teszünk a közös egyéni vélemények és az egyéni véleményt rohanó árként magával sodró közvélemény között. Nyilvánvaló, hogy más dolog két egyéni vélemény önkéntelen azonossága és ismét más dolog a közvélemény ragályozása, szuggesztív ereje, amelynek az egyéni vélemény oly könnyen hódol be és oly nehezen tud ellenállni.

Nyilvánvalónak látszik, hogy a közvélemény kialakulásában is olyasféle irracionális tényezők játszanak szerepet, amelyeket a tömeglélektan megfigyelt. Természetesen nem azonos két eset az, amikor fizikai közelségben együtt jelenlő, összeverődött tömeg lelki állapotáról, és az, amikor elszórt, anoním közönség lelki tényezőiről van szó.

Mégis vannak a közvéleménynek a tömeglélekhez (szabatosabban: lélektömeghez) hasonló irracionális tényezői. A hasonlóságot és különbséget egyaránt megmagyarázza az a megdölgés, hogy ép a *tömeglélek benyomulása a közvéle-*

ménybe az az irracionális tényező, amely a közvélemény kialakulásának különlegessége. A közvéleménynek ez a különleges kialakulásbeli irracionális természete kisebb vagy nagyobb méretű lehet épúgy, mint az egyéni vélemény irracionális kötöttsége. Azt hisszük azonban, hogy aligha fognak valaha is teljesen hiányozni a tömeglélek nyomai a közvéleményen.

Ennek az oka, hogy a közvélemény alakulása arra nézve, aki abban részt vesz, azaz maga is véleményt alkot, nem közömbös kaleidoszkopforgatás. Még abban a ritka esetben is, amikor hasonló gondolkodású emberek szűk körének tagja utólag és kerülő úton tudja meg, hogy fontos kérdésben alkotott véleménye a többiekével egyezik, úgy érzi, mintha kő esett volna le a szívéről. Miért? Mert a közvélemény kialakulása mindig *lelki nyomást* gyakorol ránk. Tudjuk, hogy a spontán egyezés vakszerencsétől eltekintve, vagy harcolnunk kell egyéni véleményünkért, szemben a közvélemény egész áradatával — s tudjuk azt is, hogy ez micsoda martírium — vagy pedig elviselnünk a meghunyászkodásnak, a többé-kevésbé meggyőződéstelen alkalmazkodásnak azt a szégyenét és gyalázatát, amelyet mindenki elől eltitkolhatunk, csak magunk elől nem. Rájövünk arra is, hogy a hallgatás, a véleménynyilvánítástól való tartózkodás nem megoldás, mert az élet tele van helyzetekkel, amelyekben a hallgatás már maga is vagy martírium vagy megalázkodás.

Hogyan reagál a lélek erre a nyomásra?

A folytonos megszügyenülésnek épúgy, mint a folytonos vértanúságnak a vállalása, sőt keresése, olyan szélső, végletes típusok, amelyekre csak igen mély lelki elváltczások nyújtanak magyarázatot. Az eszményi reakció viszont, amely a teljesen kiegyensúlyozott lelki életnek felel meg, az lenne, hogy a már egyénileg is igen hasonlóan alakuló véleményeket oly módon hangoljuk össze, hogy önként alkalmazkodunk bizonyos pontokban annak ellenében, hogy más pontokon a mi véleményünkhöz alkalmazkodnak a társaink. A vélemény vezetésének és követésének ily eszményi egyensúlya esetén éljük át az igazi közösséget. Ez azonban természetesen szintén ritka kivétel. A harmadik, még mindig kivételes, reakciótypus az a rendkívüli lélek, amelyből az említett lelki nyomás a *vezető* külön-

leges lelki képességeit váltja ki. A vezető a vértanúság és a gyávaság lelki dilemmájából a közvélemény megnyergelésének és uralma alá törésének a módszeréhez menekül. A szárnyas paripának sem patái alá kerülni, sem előle megfutamodni nem akarván, inkább meglovagolja. Kétségtelen, hogy a közvélemény alakulásának a lelki nyomása a legnagyobb azokban a lelkekben, az egyén félszeg helyzete a közvélemény alakulásával szemben azokból váltja ki a legnagyobb lelki izgalmat, akiket vértanúvá vagy vezetővé gyúr.

Mindezek azonban kétségkívül kivételes reakciók. A normális eset az, hogy a lélek a nyomás elől, a dilemma elől, a kényszerhelyzet elől a tudat küszöbe alá menekül, az egész problémát leszorítja a tudat alá és mintegy elhiteti a saját öntudatával, hogy ő önként és szívesen, sőt talán spontán módon jutott a közvéleménnyel egyező véleményre. Azt hiszem, hogy a normális, az átlagos esetben ez a hit teljesen őszinte. Az egész lelki drámából és megrázkódtatásból csupán az a türelmetlenség és idegesség marad vissza, amelyet akkor tanúsítunk, amikor a közvéleménnyel annyira megegyező véleményünk indokait fessegetik. *Az ilyen türelmetlenség csaknem csalhatatlan jele annak, hogy szuggesztívó alatt állunk.*

A közvélemény *cementje* tehát az egyéni lelkeknek bizonyos elváltozásaiban keresendő. Ezeknek az elváltozásoknak a tömeges előfordulása valósággal egybeforrasztja, tömeggé olvasztja a lelkeket.

Ennek az egybeolvadásnak a folyamatát a mélylélektan a társakkal a vezető iránti közös rajongáson keresztül való azonosulásban látja. Hogy erre mi teszi oly hajlamossá az egyént, azt némileg megmagyarázza a közvéleményhez való alkalmazkodás lelki mechanizmusának az itt megkísérelt leírása.

A mélylélektan tárja fel a tudatos lelki folyamatoknak a tudat alatti lélek mélyébe lenyúló gyökérszárait. A közvélemény kutatása is azért érdekel ma annyira bennünket, mert a lélektani kutatások új eredményeinek a birtokában azt reméljük, hogy a tudatos és a tudat alatti lélek közössége közötti összefüggéseket jobban átvilágíthatjuk.

A realiztikus társadalomkutatást a közvélemény annyival inkább érdekli, mivel sokszor olyan futólagos, felületes

képletnek bizonyul. Ép ilyenkor látható ugyanis, hogy mélyebben ülő lelki folyamatoknak csupán a racionalizált letükröződése a tudatban. Olyasmi, mint amikor az ismeret kérdéseinek a látás tünetényeivel való magyarázatát hevesen támadja az a tudós, aki történetesen rövidlátó.

A lélek egyik rétegében, a tudatban, az eszményekért való lelkesedés, a „mindent a hazáért, a vallásért, a művészetért, a kultúráért!” meggyőződéses követelése mintegy *kárpótól* azért, hogy az eszményi célok érdekében hozandó áldozatoktól tényleg menekülünk, ellenben lenézett célokért annál többet áldozunk, aminek a mozgató rugói a léleknek egy másik, mélyebb, a tudat alá szorított rétegében vannak. Amikor önmagunknak is mást mondunk, mint amit tesziünk, akkor ez a lelki mechanizmus mozgat bennünket. A mélylélektan megmagyarázza a felszínes és a mély lelki folyamatoknak az összefüggését és a látszólagos ellentétét.

A közvéleménykutatás izgató kérdése az, hogy mennyire terjed a tudat alatti léleknek ez a befolyása a közös véleményekre? A közvélemény irracionális tényezőiben az érdekel, hogy mennyire, mily mértékig határozzák meg a közvélemény racionális tényezőit.

Vajjon mondhatjuk-e, hogy a közvélemény a maga egészében vagy jelentős részében egyszerűen *folklore*, jelkép vagy ideológia, amint például Arnold professzor mutatja be a kormányzás jelképeiről vagy a kapitalizmus folklore-járól írt könyveiben?

Gyakorlatilag igen ismerős dolgokról van szó. Az egyik határeset az, amikor a publicista ma azt írja, hogy a közvélemény követeli a kormány átalakítását, és holnap a közvélemény, amely eddig hallgatott, tényleg követeli azt, amit előírtak neki. Ez a közvélemény teremtésének a példája. Az ellenkező határeset pedig az, amikor a legkitűnőbb elmék, a legkedveltebb vezéralakok legjobb, legnemesebb és leghasznosabb eszméi is falrahányt borsó módjára pattannak le a közvéleményről, amely végül is elsöpri a legnagyobb, a leghívebb, a legodaadóbb munkásait. Ilyenkor beszélünk a közvélemény hálátlanságáról. Mindkét esetben arról van szó, ami elvégre gyermekekben és szeszélyes teremtésekben is tapasztalható, hogy ha eltalálsz a hangot, akkor kezes báránysáid, ha azon-

ban nem, akkor sohasem boldogulsz velük. Az irracionális lelki alapstruktúra a közvéleményben is olyan, mint a hangnem a zeneműben: benne kell maradni, és akkor mindent elérhetünk, nem szabad kiesni belőle, mert akkor minden hiába.

Ez azonban távolról sem jelenti azt, mintha az irracionális tényezők ismerete egymagában véve elegendő lenne a közvélemény ellenőrzéséhez. Mert igaz ugyan, hogy akinek az irracionális előszeretetein és előítéletein uralkodunk, azzal már messzemenően rendelkezünk. Ilyesformán lehet uralkodni a közvéleményen a soreli mítosz segítségével. Legbiztosabban azonban nem az vezeti a közvéleményt, aki azt az érzelmeken, szenvedélyeken és ösztönökön keresztül a józan értelemnek fittyethányva irányítja, hanem az, aki a legszerencsésebben hangolja össze a közvéleménynek mind az irracionális, mind pedig a racionális tényezőit.

Ezen megint látjuk, hogy a közvélemény mennyire bizonytalan. Mintha nem is megmaradó realitás lenne, hanem pillanatokra megközelített értékszínvonal, amelynek újabb megközelítése mindig kérdéses. Olyasvalami, amiről szeretnénk, ha lenne, tehát azt mondjuk, hogy van. Nem hiába mondja Bauer, a közvélemény egyik leg gondosabb vizsgálója, hogy tulajdonképpen nincs közvélemény. Magában a gondolatban van valami utopisztikus.

Más oldalról viszont ez az utopisztikus elem a közvéleményben annak a nagy realitásai közé tartozik. A vélemény-tartalmak eszmei, logikai összefüggése, a közvélemény logikai magas struktúrája, amelyen keresztül az irracionális tényezők működnek, visszanyúl az irracionális alapstruktúrára. A közvélemény utópia, mint mindaz, amiben az eszményt megvalósulni, testet ölteni látjuk. De az utópiák utáni rohanásunkban és az eszmények megvalósításába vetett hitünkben van lelki életünknek a legjellegzetesebb realitása és a legfinomabb törvényszerűsége.

Lelki folyamataink irracionális alapstruktúrájának országnrésze van a közvélemény eszmei tartalmának a kiválogatásában. Ezek az eszmei tartalmak azonban logikailag összefüggő magas struktúrává kapcsolódnak, amely viszont értelmezőleg irányítja irracionális lelki folyamataink további alakulását. Aki ezt a kétféle kiválogatódási folyamatot a legbiz-

tosabban ismeri és ellenőrzi, az irányítja legbiztosabban a közvéleményt. A tények és az eszmék uralma a mi tört látásunk számára a közvéleményben is folytonos dialektikus ellentétet mutat. Ezeknek a konfliktusoknak a folytonos kifeszülésében és megoldódásában azonban lelki életünknek a legbensőbb drámáját és meztelen realitását szemléljük.

A közvélemény értesültsége

Az értesültség szerepe a véleményalakulásban nyilvánvaló, ha meggondoljuk, hogy az értesülés teljes hiánya valóságos *véleményürré* teremt, mert nem lehet véleményünk arról, amiről nem vagyunk értesülve. Ezzel szemben a teljes jólértesültség könnyűvé, mintegy magától értetődővé teszi a véleményalkotást, a kételyeket megszünteti és oly világossá, áttekinthetővé teszi a kérdést, hogy gyakran úgyszólván „csak egy vélemény lehetséges”. A két véglet között hosszúra nyúlik a többé-kevésbé felületes értesültség skálája, amelyen az inkompetens, az elhamarkodott, a reménytelen vélemények népes csapatai helyezkednek el.

A közvélemény értesültségének hiánya azt igen válságos helyzetekbe hozhatja. Teljes hiány esetén előáll az az eset, hogy egyáltalában nem alakul ki közvélemény. A véleményhiánynak ez az esete azért igen érdekes, mert alapjában véve igen gyakori, bár nem annyira, mint teljes, de annál inkább, mint viszonylagos véleményhiány. A mai társadalom nagy válságát egyenesen azzal lehet jellemezni, hogy a problémák bonyolultsága és az értesültség hiánya miatt nem tud közvélemény kialakulni és megállapodni lényeges kérdésekben.⁵ Hány olyan életbevágó kérdés van, amelyben a tájékozottság hiánya miatt *egyszerűen nincs véleményünk!*

A véleményhiányt megközelítő fokú tájékozatlanság és abból eredő véleménybizonytalanság is igen válságos helyze-

⁵ A közvélemény hiányának oka az is lehet, hogy a vélemények túlságosan megoszlanak. Az ilyen szakadék s így a *meghasadt, meghasonlott* közvélemény is végelemzésben az értesültség hiányából áll elő. V. ö. Ginsberg, *The Psychology of Society* (1921)³ 1928, X. The Public and Public Opinion, 140. l.: In groups in which there is a really deep cleavage there can be no public opinion.

teket teremthet. Az ilyen bizonytalanul ingadozó közvélemény esik legkönnyebben rabjául egyrészt a szélsőségeknek, másrészt valamely hatalmas vonzású idegen közvéleménynek. Az idegen ideológiák utánzása és majmolása valósággal betegségé válhatik az ilyen kritikátlan ingatag közvéleménynek, amely akkor is szolgálilag másol, amikor a másolt közvélemény eredeti kialakulásának alkalma, feltételei és tényezői teljességgel hiányzanak.

Ellenálló és teherbíró képességgel csak a megbízható értesültségen nyugvó jól megfontolt vélemény bír. Csak az ilyen vélemény vezet és óv bennünket igazán. Érdekes megfigyelni, hogy a vélemény szerepének milyen vastörvényszerűsége érvényesül abban a körülményben, hogy *a jól tájékozott és mérlegelt közvéleménynek a funkcióját nem pótolhatja sem a tömeglélek sodra, sem a mesterségesen propagált és oktrojált közvélemény.* A közvélemény teljes színeképe nem annak irracionális meghatározóiban, hanem csak az ezeken és az értesültségen alapuló racionális funkciókban bontakozik ki, noha tapasztalati megjelenési alakjai nem is mutatják mindig tisztán ezt a teljes színeképet.

E pontról bírálhatjuk el Hume paradoxonát. Mivel az erő mindig a kormányozottak oldalán van — mondja Hume — a kormányzókat semmi más nem támogatja, mint a vélemény. A kormányzás tehát egyedül a véleményen alapul. Amint látjuk, Hume az erőt és a véleményt szembeállítja és úgy véli, hogy a kormányzásnak *vagy* az egyikén, *vagy* a másikon kell alapulnia. Erőn azonban szerinte nem alapulhat, tehát véleményen *kell* alapulnia.

Mi van azonban akkor és annyiban, amikor és amennyiben *nincs vélemény?* Talán úgy áll a dolog, hogy akiknek nincs véleményük, azokat nem is lehet kormányozni? Dicey szerint ellenkezőleg, lehet, hogy nem vélemény, hanem ösztönös szokás uralkodik, lehet továbbá, hogy kevesek véleménye, nem pedig a közvélemény uralkodik, és lehet végül, hogy megfelelő törvényhozási szerv hiánya akadályozza a közvélemény érvényesülését.⁶

Humenak csak akkor lenne igaza, ha minden „vélemény“

⁶ I. m. 2—10.

lenne, ami a kormányzatot támogatja, de nem erőszak. Hume paradoxonának akkor van értelme, ha erőn a *fizikai erőt*, véleményen pedig *lelki tényezőt* értünk. A kormányzatot irracionális lelki tényezők akkor is támogatják, amikor véleményről aligha lehet beszélni. Hume hibája tehát a lelki tényezők racionalizálása.

Az értesültség szerepe a közvélemény működésében akkora, hogy *ha az irracionális tényezők szerepéről a közvélemény jól lenne értesülve, ezek nagy mértékben elvesztenék irracionális, kiszámíthatatlan és ellenőrizhetetlen jellegüket.*

Az értesültségen keresztül hat a közvéleményre a *körülmények változása*, néha meglepő alakulása is. Dicey különös jelentőséget tulajdonít annak a megállapításnak, hogy a közvélemény sokkal kevésbé csokosodásnak és érvelésnek, mint inkább azoknak a körülményeknek az eredménye, amelyek közé az emberek kerülnek.⁷ A felhozott példákból kitűnik, hogy hivatásbeli és „éghajlati“ véleménykötöttségekre gondol. Kétségtelen, hogy a környező körülményeknek ilyen irracionális „éghajlati“ hatása is van a közvéleményre: látóvá vagy vakká tehetik bizonyos szempontokkal vagy érvekkel szemben. Másrészt az is kétségtelen, hogy a körülmények változásáról való értesülés is mélységesen módosítja véleményünket, amikor is egyszerűen arról van szó, hogy különböző tényállásokat különbözőképp ítélünk meg értesültségünk szerint.

A közértesültség választja el a közvéleményben a racionális és irracionális tényezőket. Előbbiek az értesültség világosságába lépnek és ép ezért kiszámíthatóvá és ellenőrizhetővé: megismerhetővé és irányíthatóvá válnak. Utóbbiak az értesültség alatti homályba merülnek és ezért ellenőrizhetetlenek: ellenőrzésük csak az értesültség világításába helyezésük útján lehetséges, és eddig a mértékig racionalizálhatók, átvilágíthatók, feloldhatók.

Kérdés azonban, hogy a racionalizálás-e a közvélemény ellenőrzésének a hatásos módszere? Mást mond az a nagy népszerűségnek örvendő és Sorel-re visszavezethető nézet, amely szerint valamely *mitoszt* kell a közvéleménybe befecskendezni, amelynek tárgyi igazsága közömbös, a fontos csak

⁷ I. m. 26—27.

az, hogy a képzeletet leköti, mintegy megigézi és a tömeget aktivitásba lendíti. Ez a módszer nyilván azon a feltevésen alapul, hogy a közvéleményt irányítani nem a racionális, hanem az irracionális tényezőkön keresztül lehet. Ezt úgy is ki lehet fejezni, hogy mindig jobban hatnak a szenvedélyek, mint az érvek. Vissza tehát a tömeglélekhez! Persze felmerül a kérdés, hogy ez a fanatizálás-e a kívánatos irányítás? Felmerül az a szempont is, hogy *ki kít irányítson* tulajdonkép? Ugy képzeljük-e a dolgot, hogy valami a közvéleményen kívül és felülálló tekintély irányítja azt, avagy pedig úgy, hogy a közvélemény önmagát irányítja a saját szervei által? Annyit jelent-e végelemzésben a közvélemény ellenőrzése: megismerése és irányítása, hogy a közvélemény ellenőriztetik: megismertetik és irányítottatik, avagy ellenkezőleg azt, hogy maga a közvélemény ellenőriz: megismer és irányít? Tárgya-e vagy alanya-e az ellenőrzésnek? Ezzel van felvetve a közvélemény ellenőrzésének a problémája.

A közvéleményellenőrzés utópiája

Ha valaki ezután az előkészítés után azt kérdezi, hogyan kell a közvéleményt ellenőrizni, akkor bizonyos útmutatásokat adhatunk neki mind a közvélemény megismerésére, mind annak irányítására nézve.

Az első útmutatás az, hogy a kettőt nem kell élesen elválasztani, hanem az elméleti és gyakorlati eredményeket egyaránt a bátor, de megfontolt kísérletezéstől kell várni. A kísérletezés fogja kiválogatni az ábrázolás és mérés legjobb módszereit épűgy, mint az irányítás értékszempontjait.

Ennek a kísérletezésnek a megindítása pedig a közvélemény kutatásának és képzésének a *mozgósítása és dinamizálása* útján történhetnék.⁸ Legyen szabad itt a közértesültség

⁸ Ez az alapgondolat a közvéleményképzés nevelő értékéből indul ki. Ginsberg szerint „...perhaps the most important justification for government by public opinion lies in its educative value. The public can only learn to think by thinking, just as it can only learn to govern itself by governing itself. This has always been the real defence of democratic rule...” i. m. 149.

emelésének és a közvéleményalakításnak egyik elképzelhető módszerét s az annak követéséhez szükséges szolgálatot röviden vázolni.

A szolgálat egyik része a *közértesültség emelésére* irányul. *Kritikai* része a közvélemény *tisztántartását* szolgálná az által, hogy minden téves vagy tendenciózus tájékoztatást leleplezne és merő tárgyi adatokkal és érvekkel cáfolna. A közvélemény megmérgezésével szemben folytonos védőoltásokkal biztosítaná az immunitást. Bírálná továbbá magát a kétségtelenül megállapított közvéleményt, a megállapítás előkészítését és módszereit, valamint az eredmény súlyát és értékét is. A szolgálat *építő* tevékenysége a közvélemény *előkészítésében* állana azokra a kérdésekre, amelyekben annak állást kell foglalnia és ezeknek a kérdéseknek a megformulálásában. Az előkészítés lényege az egyes bonyolultabb kérdések összes szempontjainak átvilágítása és közérthető referálása. A szakszempontokkal túlterhelt kérdéseket úgy tárja fel, hogy a laikus értelméhez és érdeklődéséhez oly közel vigye a kérdés lényegét, hogy kompetens vélemény egyáltalában kialakulhasson. Ugyanez a szolgálat tenné közzé a kialakult közvélemény tudományos elemzését és az irracionális tényezők mérése érdekében végzett kísérletek eredményeit és adatait, vagyis a közvélemény elméleti és alkalmazott ismeretének haladását folytonosan a közvélemény elé tárná és azzal a közértesültséget gazdagítaná, magukat a feltárt és lemért irracionális tényezőket pedig ép ily módon racionalizálná.

Ez a szolgálat lényegében a tárgyilagosság, az *objektivitás propagandája*, a közvélemény felszabadítása minden brutalizálás alól és megelevenítése a kompetenciájának emelése útján. A jelentősége abban áll, hogy körülbelül ez az egyedüli módszer, amely még visszaadhatja az eredeti értelmét az alkotmányos népuralomnak; amidőn az egyéni kezdeményezés szabad érvényesülésének elvét a kollektív akarat képzésének terén átmenti és ezzel az individualizmust összehangolja a kollektívizmussal.

Ilyen fontos és kényes szolgálatot természetesen csakis tudományos vezetés alatt álló és személyzetében is főképp tudományos szervezetre lehet bízni. Az ilyen finom szervezet természetesen nem tűri a bürokráciát. A kérdéses szervezet elemei

lennének 1. egy permanens *kigondoló testület*, 2. egy kísérletező kutató *laboratórium*, 3. egy mozgékony tájékoztatáskritizáló és közvélemény-tisztántartó *szerkesztőség*, 4. egy kérdés-formulázó és probléma-ismertető *referencia-szolgálat* és 5. egy utólagosan elemző, összeegyeztető, eredménymérlegelő és az egész szervezet működését megítélő *ellenőrzésbírálati* szolgálat.

A *kigondoló testület* kezében lenne az egész intézmény vezetése. Ez érintkezne a kormányzattal és gondoskodna az elkerülhetetlenül szükséges pozitív közvéleménypolitikai beavatkozásról is. Az ilyen *pozitív propagandát* is objektív, kritikai módszereken szűrnie át és nem is okvetlenül a mai áltálszó módokon úzná, hanem nyilvános hivatalos propaganda helyett, amelyről már Tönnies észrevette, hogy *célját téveszti, ha hírei túlságosan színezettek,⁹ rejtett irányítással is vezethetné*. Egészen más eredménye van az ügyetlenül ferdítő, önmagán mintegy túllicitálni akaró nyilvános propagandának, mint az egyidejűleg több oldalról nyilvánított megkülönböztetett magánvéleményeknek, amelyekről a közönség nem is tudja, hogy előzőleg össze vannak hangolva. A közvélemény befolyásolásának a nagyhatású módszere nem a hivatalos szervek ügybuzgó harsonázása, hanem kitűnő magánvéleményeknek (a szellem, a toll, a tudomány kiválóságainak) koncentrikus megszólaltatása. A kigondolótestület, ha már elkerülhetetlenül kell pozitív propagandát is folytatnia, a kormánytól átvett irányelveket a felkért véleménykezdeményező kiválóságokkal naponta tartott értekezleteken megbeszéli és *az így provokált, de nem oktrojált* véleménykezdeményező megnyilatkozásoknak sajtó, rádió, előadás, szónoklat stb. útján a legcélszerűbb időben és módon való nyilvánosságrahozataláról gondoskodik. Ez természetesen kényes, finom műértelmet kívánó és ezért költséges szolgálat. De a propaganda ép az az érzékenyen finom irányítótevékenység, amelynél a költséges, de hatásos módszerek fizetik ki magukat, az olcsó és durva módszerekre ellenben csak ráfizetni lehet. Egyes külföldi rádióállomások már személy szerint megnevezett szerkesztők neve alatt közlik a külföldi, belföldi, sport- és egyéb hírszolgálatot, nyilván abból a felismerésből kiindulva, hogy a névvel jegyzett hírszolgálat-

⁹ I. m. 99.

tás és tájékoztatás még nyilvános szervezetbe illesztve is eleve-
nebb, közvetlenebb és hatásosabb, mint az anonim hivatalos
hírterjesztés, amelyről nem tudni kitől ered, ki szavatol érte és
ki ambicionálja, hogy jó legyen. Nagyvonalú kormányzat a köz-
vélemény lendületes irányítását nem bürokráciától és utasított
alkalmazottaktól, hanem a közvélemény természetes vezetőivel
és tekintélyeivel való szabad összeműködéstől és folytonos
colloquiumszerű eszmecsere-től várja. A szervezetet e ponton is
nem a szabad egyéni intellektus guzsbakötésére, hanem kibon-
takoztatására kell felhasználni.

A kísérletező és kutató *laboratórium* nyugodt elmélyedő
munkát folytat és a közvéleménykutatás legmélyebb tudomá-
nyos alapjait tárja a közvélemény elé. A véleményéghajlati té-
nyezők vizsgálatainál a *tudásszociológia*, a mélylélektani ténye-
zők kutatásánál pedig a *lélektan* eredményeire támaszkodik és a
ábrázolás és mérés módszereinek kifejlesztése a fő gondja. Tudo-
mányos szempontokat nyújt a konkrét közvéleményellenőrzés-
nek, depositoriuma az egész szervezetben folyó munka tudomá-
nyos vonatkozásainak. Egyúttal szempontjainak folytonos köz-
lésével magát a közvéleményt is és annak ellenőrző szolgálá-
tát is a tudományos önismeret fényével átvilágítja.

A közvélemény-tisztító *szerkesztőség* fürges sajtószolgá-
lat. Naponta jelennek meg kritikai és tájékoztatásellenőrző köz-
leményei a lapoknak a Közvéleményellenőrző Intézet részére
igénybevett oldalain.

A *referencia*-szolgálat talán a legérzékenyebb része a
szervezetnek. Itt nem csak a fürges sajtó-mozgékonyosság a fon-
tos, hanem a kritikai elemző, ismertető és formulázóképeség.
Ide kellene a legjobban iskolázott munkaerők. A munka egy
része hasonló a kritikai könyv- vagy problémaismertetéshez,
amely elmélyedést, a lényeg biztos felismerését, összefogóké-
peséget és tömör exponálóképességet kíván. A kérdésformu-
lázó munka viszont már a jogszabályszerkesztés szabatos-sá-
gát kívánja. A referencia-szolgálat épügy igénybeweszi a napi-
sajtót, mint a közvéleménytisztító, de természetesen mindkettő
külön kiadványok, rádióközlemények, sőt előadások és szem-
inárium colloquiumok vagy egészen fesztelen értekezletek és
tájékoztató megbeszélések útján is fordulhat a nyilvánosság-
hoz. A feldolgozandó anyagot a referencia-szolgálat természetesen

a kigondolótestülettől, esetleg annak közvetítésével a kormányzattól és magától a közönségtől kapja.

Az *ellenőrzésbírálati* szolgálat a közvéleménynek és ellenőrzésének alakulását utólagosan elemzi, adatszerűen feltárja, mérlegeli és bírálja. Eredményeit természetesen közzét teszi és a közvélemény elé mintegy a tegnapi viselkedésének a tükkrét tárja. A laboratóriummal együtt a nyugodtabb, reflektálóbb részét jelenti az egész szolgálatnak.

Az egész Közvéleményellenőrző Intézetnek bizonyos önkormányzatot kell adni, de a kormányzattal természetesen szorosán együtt kell működnie. Az állami szervezetben törvényhozás és kormányzat mellett önálló, független szerepe a közvélemény tárgyilagos tisztogatása, előkészítése, feltárása és elemző bírálata. Nincs impériuma, de függetlenséget is kell élveznie az impériumtól, hogy igazán hiteles lehessen.

Az eddig ismertetett szolgálat azonban, amelyet a Közvéleményellenőrző Intézet lát el, a közvéleményellenőrzésnek még csak egyik, inkább előkészítő része, amely a közértesültség emelésére irányul. A közvéleményellenőrzés másik része most már az így előkészített közvélemény technikai felvételének a szolgálata. Ez a szolgálat természetesen az Intézet folytonos megfigyelése és ellenőrzése alatt áll, de sokkal szélesebbkörű műveleteket kíván, mintsem hogy maga az Intézet láthatná el. Nem kevesebbről van itt szó ugyanis, mint a közvéleményalakulás és kifejezés mozgósításáról, a feladott és ismertetett kérdésekben való folytonos véleménynyilvánításról.

Tudjuk, hogy az Intézet a napisajtó útján is gondoskodik azoknak a kérdéseknek a megformulázásáról és közérthető tárgyilagos kritikai átvilágításáról, amelyekben a közvéleményt meg akarja kérdezni. Sajtó és rádió e kérdéseket mindenkinek elmagyarázzák. A gondos formulázás és megvilágítás kompetenciát ad a megkérdezettnek a véleménynyilvánításra. Az Intézet egész előkészítő munkája nem egyéb, mint a vélemény *edzése*, a közvélemény *acélfürdője*.

Maga a véleménynyilvánítás már most a referendumnak egy mozgósított alakja. Képzeljük el, hogy naponta megkapjuk a véleményezendő kérdéseket a szükséges felvilágosításokkal. Értjük, miről van szó és abba a helyzetbe jutottunk, hogy jól megfontolt véleményt nyilváníthatunk. Akár a munkahelyün-

kön, akár otthonunkban már most valamely hivatalos közeg (pl. posta) vagy még helyesebben gépezet (automata) átveszi leadott véleménynyilvánításunkat (amely titkos) és gyors technikai módszerekkel gondoskodik a leadott szavazatok összeszámlálásáról. Az eredmény feldolgozásáról, elemzéséről, bírálatáról, közzétételéről ismét az Intézet gondoskodik. Havonkénti, hetenkénti, vagy naponkénti véleményyszámlálás: csak a technikai módszerek kérdése. Kegyeletesen kell itt megemlékeznünk Harringtonról, aki elsőnek ismerte fel a szavazástechnika jelentőségét. A mai gépesített élet számára a gyors, megbízható és szabatos véleményyszámlálás, amely a referendum mozgósítását lehetővé teszi és ezzel új távlatokat nyit meg a közvetlen kollektív akaratképzés előtt, nem lehet komoly technikai probléma.

Ha a véleményt kellőképp előkészítettnek, edzettnek tekinthetjük, akkor a technikai probléma lényege annak biztosítása, hogy *mindenki* szavazzon, aki „véleményköteles“, hogy *simán* (alkalmatlanság, várakozás nélkül) és hogy *titkosan* szavazzhasson. Mindezt valószínűleg automaták is biztosíthatnák. Minden valószínűség szerint nincs sem pénzügyi, sem technikai akadálya annak, hogy 24 órán belül pontosan megtudjuk, mi a közvélemény igazi meggondolt álláspontja egy előre megformulázott és átvilágított kérdésben! Ehhez úgyszólván csak olyan automata szerkesztésére van szükség, amely a szavazójogcsultság és személyazonosság megállapítása után a szavazatnak egy vagy több kérdésben történt leadásáról igazolást ad, az igennel vagy nemmel történt szavazást számolja, de egy-egy szavazat leadásánál annak megállapítását, vajjon az igen vagy nem szavazat volt-e, kizárja.

A közvélemény e folytonos feltárásának jelentőségét alig lehet túlbecsülni. Egész más színben tűnik fel a törvényhozás és a kormányzás jelentősége, ha naponta pontosan megállapítható, hogy a közönség hogyan gondolkodik és mit akar. A jól előkészített és megfontolt közvélemény hatalmas önműködő szankciót is jelent a közvetett akaratképzés (parlament) és cselekvés (kormányzat) esetleges túlkapásaival szemben. De ép ezért bizonyos mértékig függetleníteni is lehet őket egymástól. A közvélemény folytonos fényképezése mellett a parlament a közakarát e nyers anyagából tovább alkotja a tör-

vényeket. A kormány tovább kormányoz és csak akkor kénytelen levonni a közvéleménnyel való szembehelyezkedéseinek következményeit, amikor különösen súlyos, elvi konfliktusról van szó. Az alkotmányosság eddigi szervezetén keresztül érvényesülhetne ez a felelősség is. Voltaképen tehát a közvetlen demokrácia módszereinek a parlamentarizmusba való beleillesztéséről van szó. A tekintélyuralmi rendszer viszont, amely eddig is előszeretettel vette igénybe a propagandát és használta fel a népszavazások közvetlen demokráciáját, a közvélemény mozgósításától a saját népszerűségének folytonos biztosítását és a kollektívizmusnak fokozatos eldemokratizálását is várhatja. A közvélemény mozgósításának egész horderejét akkor fogjuk fel, ha észrevesszük, hogy közös nevezőre hozza a kollektívizmust és az individualizmust!

A most vázolt szervezetet a szemléletesség kedvéért dolgoztuk ki apró részletekig. Azt kívántuk bizonyítani, hogy a közvélemény ellenőrzésének: megismerésének és irányításának vannak nyitvaálló útjai és lehetőségei. A bonyolult szervezet lényegét abba a gondolatba is összefoglalhatjuk, hogy *a közvélemény alakulásával tervszerűen kísérletező nagykompetenciájú törzs kiküldésére van szükség.*

Az alapgondolatot, a szervező principiumot lehet egészben is, részben is megvalósítani. Lehet maximális, de lehet minimális közvéleménypolitikai programot is felállítani. Talán helyesebb is az elgondolásokat a megvalósítás előtt rugalmas állapotban tartani. A rugalmas alapgondolat *a közvélemény ellenőrzésében való mozgékony, de tárgyilagos, éber, találékony, de tisztító és szabad, spontán megnyilatkozást képző és fejlesztő műértő beavatkozás.*

A közvélemény világszerte válságban van. Súlyos betegségének kórtünetei a teljesen tájékozatlan, ingadozó, hiszékeny, hisztérikus, *elvadult* közvélemény, a narkotizált, a fanatizált, a *bódult* közvélemény, az apatikus, fásult, cinikus, fatalista, *kiábrándult* közvélemény. A közvéleményt állandóan *mérgezik* a rémhírterjesztés és a rémeszmetertesztés fejlett technikájú módszereivel. A kor óriási szellemi feszültségeit kiheverni, hatalmas eszmei problémáit megemészteni csak a betegségből felgyógyult, megerősödött, megedzett közvélemény fogja. Amelyik közvélemény ebben a másikat megelőzi, az fog nagyobb

haszonnal alkalmazkodni a változó szellemi éghajlathoz. Az eszmék, mint annyiszor, ezúttal is azzal tréfálnak meg bennünket, hogy annak nyujtanak gazdag jutalmat, aki először érti meg világosan őket.

A közvélemény egészsége

A közvéleményellenőrzés utópiájának, amint azt a szerző elképzeli, bemutatása talán nem volt felesleges a kívánatos célok és az alkalmas eszközök és módszerek tisztázása szempontjából. Mégis szálljunk ki az utópiának határtalan távlatok és bődítő vágyképek felé rohanó kocsijából! Maradjunk a következőkben a közvéleménypolitika hétköznapi, azonnal megvalósítható feladatainál! S ha eddig az utopisztikus merészség lendületét ambicionáltuk, most ellenkezőleg, törekedjünk olyan mindennapos apró feladatok részletezésére, amelyek mindenki keze ügyébe esnek, ahol mindenki hozzájárulhat a helyes közvéleménypolitikához, ahol csak észre kell venni tudni a közvéleménypolitikai szempontokat a mindennapi élet helyzeteiben, és akkor mindenki sokat tehet a közvélemény alakításáért.

Ilyen mindennapos feladat a közvélemény egészségének a gondozása. A közvélemény egészségéről természetesen csakis átvitt, képletes értelemben lehet beszélni, mert hiszen a közvélemény nem élőlény. A közvélemény *higiéniéje* mégis életfontosságú feladat. A közvélemény helyes vagy helytelen értesülésétől vagy tájékozottságától, józanságától vagy könnyelműségétől, alkalmazkodóképességétől vagy vakságától élet és jólét függhet.

Talán ép a közvélemény egészségének a gondozása az a gondolat, amely legjobban kifejezi, hogy mire van szüksége ma a közvéleménynek. Minden egyéb jelszónak, mint a propagandának, az ellenőrzésnek, a nevelésnek, a vezetésnek vagy az irányításnak valami gyámkodásra emlékeztető mellékíze van, amely gyámkodásnak a célszerűsége felől a nézetek eltérnek egymástól. Aziránt azonban, hogy a világnézeti szakadozottságnak, a döntő tények óriási bonyolultságának és megnehezített áttekinthetőségének, a nézetek és jelszavak túlzott leegyszerűsítésének és elvadulásának ebben a korában, a foly-

tatólagos válságoknak ezekben a napjaiban a közvéleménynek *gondozásra* van szüksége, aligha állhat fenn véleménykülönbség.

A közvélemény gondozásának a gondolata kifejezésre juttatja, hogy *szociális munkáról, szociális szolgálatról* van szó, amelyet hivatalos szerv nehezen vehet át. Más kérdés, hogy ezt a szociális szolgálatot jól el lehet-e végezni hivatalos támogatás nélkül. A véleménygondozásnak mint társadalmi szolgáltatásnak a gondolata egyébként félúton találkozik azzal az iránnyal, amely a szociális munka terén mint „a belső perspektíva felé fordulás” és mint „*mental hygiene movement in social work*” ismeretes.

Hogy a közvélemény gondozása legmélyebb alapjaiban *szociális* feladat, az annyit jelent, hogy a közvéleményképződés folyamatát hivatalosan előírni és maradéktalanul szabályozni mégoly tökéletes technikával sem lehet. Másfelől éppoly fontos az, hogy a közvélemény képzésében való mindenféle részvételt mint *közmegebizást* kell felfogni. Mindenki, aki részt vesz a közvélemény gondozásában, a *közmegebizott* gondosságával és felelőssége alatt tartozik eljárni.

Hogyan kell már most ezt a szociális munkát teljesíteni?

Mit kell tennünk a közvélemény egészségének a fenntartása érdekében? A közvéleménygondozás hivatalos megszervezésének, különösen pedig minden hivatalos propagandaszolgálatnak is, ezek az előkérdései.

Mindenekelőtt mindenki közülünk arra törekedjék, hogy helyes saját véleményét alkosson önmagának, még kemény munka árán is. A jól értesült és tájékozott, jól megfontolt és átgondolt saját véleménynek a szociális fontosságát semmivel sem lehet pótolni. Azt mondják, hogy a modern háború olyan teljesítményeket kíván az egyestől, hogy csakis az a nép győzhet, amelynek a fiai *önkéntesen* többet teljesítenek, mint az ellenfél. Ha ez igaz, akkor a mélységes legsajátabb meggyőződés, az autonóm egyéni vélemény éppen szociális szempontból pótolhatatlan.

Nem lehet azonban megokolt véleményünk, ha a jelentős tények felől egyrészt és a megítélés mértékei felől másrészt nem vagyunk jól értesülve. A véleménygondozás szociális szolgálata nagyrészt abban áll, *mindent elkövetni, hogy jól legyünk*

értesülve és tájékozva, másokat pedig szintén helyesen értesíteni és tájékoztatni.

A döntő tények felőli tudomást értesülésnek, a helyes megítélés szempontjai és mértékei felőli tudomást pedig tájékozottságnak nevezem. Ma egyik sem könnyű feladat. Első alaptételünk az volt, hogy a véleménygondozás szociális munkája hivatalos szolgálattal nem helyettesíthető és feleslegessé nem tehető. Második alaptételünk pedig az, hogy ezt a szociális munkát csakis az *irányadó tény-, adat-, hír- és véleményanyag folytonos és folytatólagos felvétele, rendezése, átszűrése és bírálata útján lehet elvégezni.*

Ez a második alaptétel is csak azt mondja, hogy a véleményt, az egyénit éppen úgy, mint a közvéleményt, beható és tervszerű gondozásban kell részesíteni. A közvélemény *megfigyelését* és a vélemények *képződését* minden eszközzel elő kell mozdítani. A lényeges tények és adatok nyilvántartásának és felülvizsgálásának, a véleményképzés ellenőrzésének társadalmi *szokássá* kellene válnia. A hagyományos „politizálásnak“ csekély elfordulása a tárgyilagos leírás, az adatszerű ténymegállapítás és a véleményelemzés irányába már sokat tenne ennek a szokásnak a kifejlesztésére.

Az olyan közösség, amely a saját véleményképződését tervszerűen figyeli és elemzi, mindenekelőtt követelni fogja, hogy helyes értesítésben és tájékozásban részesüljön. Végre is be kell látni, hogy a kérdés velejét ismerni és érteni kell, mielőtt a legnagyobb ügybuzgalmunkat áldozhatnánk neki. Bármennyire akarjuk is, nem adhatjuk oda végső hozzájárulásunkat olyan ügyért, amelyet még csak nem is értünk.

Hogyan lehet elérni azt, hogy a nyilvánosság helyesen legyen értesülve? A véleménygondozás szociális szolgálata tervszerűen rámutathat azokra a kérdésekre, amelyekben azért nem alakulhat ki közvélemény, mivel hiányzik az értesülése vagy a tájékozottsága. A *hiányzó értesüléseknek és tájékozásoknak már ez a pusztá nyilvántartása* is fontos szociális szolgálat lenne. Az ilyen nyilvántartás természetesen kellő figyelemmel lenne arra, hogy a közös érdekek veszélyeztetése nélkül nem lehet minden fontos tényt és szempontot nyilvánosságra hozni. Ennek a nyilvántartásnak csak annyi a jelentő-

sége, hogy a nyilvánosságnak azt a kívánságát, hogy megjelölt kérdésekben értesítsék és tájékoztassák, nem lehetne figyelmen kívül hagyni, tehát az valószínűleg kielégítésre találna.

Azonban nem minden értesülés áll a hivatalos helyek rendelkezésére. A szociális szolgálat hivatalosan fel sem tárható értesülésforrásokra is szert tehet. Az egyáltalán megszerzhető értesülés egy részét csakis a hivatalos szolgálat szolgáltathatja a társadalmi szolgálat részére is, egy másik részét azonban csakis a szociális szolgálat szerezheti be a hivatalos szolgálat számára is. Hogy mennyi mindent tehet a szociális munka a hivatalosan nehezen elérhető értesülésforrások feltárása érdekében, hogy mily mozgékonyan nyomon követheti a közvélemény leghalkabb rezdüléseit és legfutólagosabb tünetényeit is, azt a társadalomrajz és a tömegmegfigyelés újabb irányai mutatják. Vannak technikák, amelyeknek segítségével a közvélemény önmagát pontosan megfigyelheti. Ezeket a technikákat még tovább lehet majd fejleszteni már azáltal, ha a nyilvánosság a dolog iránt kellő érdeklődést mutat.

A tömegmegfigyelés nemcsak azt jelenti, hogy a tömeget figyelik meg, hanem azt is, hogy a tömeg figyeli meg magát. Ebben világos kifejezésre jut ennek a szolgálatnak a *szociális* jellege. Az idevágó technikák azt mutatják, hogy a tömeg, vagy a közvélemény, a megfigyelők csoportja útján önmagát aránylag jól megfigyeltetheti, ha munkájokért az iránta mutatott érdeklődésével kárpótolja őket.

Tanulságos megtudni, hogy egyik londoni munkásnegyedben 15.000 beszélgetésből közönséges napon 0.3%, 1938. II. 21.-én (Eden lemondásának köztudomásra jutása) 4%, és 1938. III. 15.-én (az osztrák csatlakozás után két nappal) 6% esett politikára. Vagy azt, hogy a külpolitika 6 brit napilapban rendszeren csak 400 négyzethüvelyket, 1938. IX. 15.-én (Chamberlain repülése Berchtesgadenbe) azonban 4.000 négyzethüvelyket, IX. 23.-án (repülés Godesbergbe) 5.000 négyzethüvelyket, és IX. 29.-én (repülés Münchenbe) több, mint 7.000 négyzethüvelyket vett igénybe. Érdekes megtudni, hogy 1938 júliusában 400 megkérdezett közül csupán 17% nem tudta, hogy mi az a Lambeth Walk, és az értesültek 41%-a a rádióból tudta meg, hogy mi az. Ilyesféle adatoknak szociális munkások ré-

széről való felhalmozása a lélektani elemek társas csoportosulását mind élesebb világitásba helyezi.¹⁰

A lehető legteljesebb értesülés és a tömegfigyelés előmozdítása azonban még nem meríti ki a közvélemény szociális szolgálatát. Csupán az *információ* feladatkörét meríti ki ez a két szolgálati ág: a hivatalos értesülés legteljesebb szociális kiaknázása és a szociális munkával megszerezhető értesülés minél teljesebbé tétele. Az *információ* feladatköre tehát egybeesik az — akár hivatalos, akár szociális úton nyert — *értesülés* feladatkörével. Értesülésen vagy információn célszerű a tények, adatok és hírek megtudásában álló véleményalapok beszerzését érteni. Hátra van a megítélési mértékek vagy szempontok feldolgozása, maguknak a véleményeknek az elemzése: ebben áll a *tájékozás*, az *orientáció* feladatköre. Szóhasználatunk szerint az értesülés mindig tényekre, a tájékozás pedig mindig értékszempontokra vonatkozik.

A mai ember, bizonyos kivételes helyzetektől eltekintve, amikor a közös érdek súlyos veszélyeztetése nélkül a hivatalos helyek nem közölhetnek vele lényeges tényeket, *nem annyira értesületlen, mint inkább tájékozatlan*. Nem túlkeves, hanem túlsok értesülés teszi tanácstalanná. Nem a vélemények bősége, hanem azoknak a megválogatása az, ami hiányzik neki. Gyakran szinte el van halmazva tényekkel és hírekkel, csak éppen a *döntő jelentőségű* tények és adatok illannak el a nyilvántartásából, vagy azért, mivel távortartják őket tőle, vagy pedig azért, mert nem képes őket megkülönböztetni. A tájékozás, az orientáció szociális munkája már most abban áll, alkalmas módszerekkel odahatni, hogy a *lényeges értesülés kiválogatása* könnyen és biztosan megtörténhessék.

Elmondhatjuk tehát, hogy mindig fontos szociális munkát végzünk, valahányszor megkönnyítjük valamely közösség számára véleményeinek a tisztázását. Ez a tájékozás is olyan szociális munka, amelyet hivatalos propagandával nem lehet feleslegessé tenni. Mert hiszen mielőtt az egyes ember a hivatalos értesítést és tájékozást valóban a magáévá tehetné, meg kell azt emésztenie, szellemileg fel kell azt dolgoznia. És ép

¹⁰ A felsorolt adatokat lásd Madge és Harrison, *Britain by Mass-Observation* 1939 című művében.

itt, ezen a ponton nyúl bele a véleményalakulás folyamatába a tájékozás szociális munkája. Ilyen szociális tájékozás folyik mindenütt, ahol a társadalomban véleményeket „fogyasztanak“, azaz vesznek fel magukba az emberek. Főképp tehát a beszélgetésen, a szellemi („véleményt érintő“) szórakozáson és munkaközösségen (színház, mozi, rádió, kiállítás, előadás, tudomány), a sajtón és az olvasmányon keresztül. A tájékozás szociális szolgálatát egyenesen fel lehetne osztani a beszélgetés, a szórakozás, a szellemi tevékenység, az újság és az olvasmány szociális gondozására. Mindenütt, ahol a vélemény iránti kereslet a vélemény kínálatával találkozik, ugyanazt a szociális munkát kell elvégezni: a helyes kiválogatás megkönnyítését.

Látni ebből, hogy micsoda széles munkaterületről van szó. A tájékozás szociális munkáját végzi az, aki felvilágosít bennünket, hogy magántársaságban értelmetlen dolog parancsoló hangon olyan nézeteket hirdetni, amelyek a jelenlevőket kellemetlenül érintik. Vagy az, aki megtanít arra, hogy az irányzatos és az elfogulatlan nyilatkozatokat gyakran már a stílusuk és a hangjuk élesen megkülönbözteti egymástól. Vagy, aki rávezet, hogy az értelmi meggyőzés hosszú lejáratra biztosabban hat, mint a nyers rendreutasítás, az iskolamesteri kitanítás, vagy a személyeskedés, hogy az izgató- és bódítószereknek a véleményekkel szemben is megvan az a nagy hátrányuk, hogy eleinte jelentékeny hatásuk hirtelen alábbhagy. Ugyanilyen fontos szociális munkát végez az is, aki értékes útmutatással szolgál műsorok megválogatása, a színház, a mozi, a rádió helyes használata, az újságolvasás helyes módja, a sajtóáttekintés technikája, olvasmányaink kiválasztása vagy szellemi tevékenységünk iránya tekintetében.

A közvéleményen végezhető *szociális* munka áttekintése az előfeltétele annak, hogy a *hivatalos* közvéleményalakítás lehetőségeit helyesen ítéljük meg. A közvéleménygondozás szociális munkája nélkül a komplex modern társadalomban nem lehet egészséges közvélemény.

A beteg közvélemény

Quem deus perdere vult, dementat prius. Akit Isten el akar pusztítani, annak előbb elveszi az eszét. Emberek és kö-

zösségek olykor szörnyű árat fizetnek véleményeikért. Máskor a kellő alkalommal megalkotott helyes vélemény egyéneket, csoportokat, népeket emel fel a szerencse és a dicsőség szédítő magasságaiba. Nem egyforma eséllyel indul a tisztánlátó és az elvakult, a józan és a mámoros, a megfontolt és a hiszékeny közvélemény. Nem egyformák a kilátásai a tájékozott és a félrevezetett, a szilárd és az ingatag, a kitartó és a szalma-láng, a higgadt és az ideges közvéleménynek. Egyáltalában nem mindegy az, vajjon a közvélemény eleven vagy fásult, szabad (spontán) vagy parancsolt (oktrojált), alkalmazkodóképes vagy pedig merev-e. Aki csak valamennyire is átlátja, hogy mi minden fordul meg békés versenyben és élethalálharcban egyaránt az egészséges vagy beteg közvéleményen, az elsőrendű fontosságot fog tulajdonítani a közvélemény betegségei elleni védekezésnek.

Melyek a közvélemény főbb betegségei? A tömeglélektan megfigyelései a tömeges lelki funkcióknak a normálistól való eltéréseit két típusra vezetik vissza. A tömeg a normális egyénhez képest *gyermekesen* és *neurótikusan* viselkedik.

A *gyermekes* közvélemény rendellenességei a naív hiszékenység, az ingatagság, a szalmalángszerű lobbanékonyosság, a parancsolt és a félrevezetett véleményre való hajlam. Ilyenkor beszélünk *kiskorú* közvéleményről. A gyermek véleménye önállótlan, majmoló, kritikátlan, nem ellenállóképes, viszont azonban eleven és alkalmazkodóképes. *Ha csak ez a baj*, akkor a védekezés módszere aránylag egyszerű: az ellenállóképességet, kritikai érzéket, a megfontoltságot, a tájékozódási törekvést, a szilárd ítélőképességet neveléssel és példával kétségkívül fejleszteni lehet. A gyermekes közvéleménynek a felvilágosítás, a kritikai szellem, a pontos tájékozottság, a véleménymegbízhatóság orvosságaiból nagy adagokat kell befecskendeznünk. Azzal azonban, hogy az orvosság egyszerű, nem akarom azt mondani, hogy a betegség könnyen gyógyítható. Ellenkezőleg azt hiszem, hogy ebből a bajából a közvélemény aligha gyógyítható ki egészen. Sokan azt fogják mondani, hogy a fiatalos üdeség nem is betegség, hanem ép ellenkezőleg: egészség. És noha a felnőtt emberek éretlenségét, értelmi fejletlenségét és puerilitását semmiképp sem lehet egészségesnek nevezni, az kétségtelen, hogy nagy lelki erő is van abban, ami-

ról Lucifer azt mondja, hogy „valóban e megtörhetetlen gyermekkedély csak emberé lehet“.

Nézetem szerint a lelki frissesség és rugalmasság, a fiatalosan élénk alkalmazkodóképesség lehető megőrzése mellett, mégis a közvélemény *érettsége* a kívánatos. Mindazonáltal sokan fogják előnyben részesíteni a *könnyen vezethető* közvéleményt. A gyermeki bizalom, hiszékenység, tanulékonyság, hajlékonyág, idomíthatóság felbecsülhetetlenek a kezdetlegesebb propaganda szempontjából. A közönségnek a gyermeki hite valóban hegyeket mozgató és mégis egyszerűen kormányozható erő. Aki ennek a gyermeki hitnek a soreli „mitosz“ táplálékát nyújtja, az vitorlájába foghatja e hit egész erejét.

Bár a leszűrt, megfontolt, érett vélemény sokkal kevésbé idomítható, mint a gyermeces, nagy teljesítményeket, amelyek szívós kitartást tételeznek fel, érett közvélemény támogatása nélkül nehezebb elérni. Ezért a vélemények művelése és érlelése alapvető fontosságú szociális munka. Aki az éretlen véleményt legott jóindulatúan megbírálja, leleplezi és megcáfolja, az a magánbeszélgetés során is fontos közvéleménytisztító munkát végez. Ide tartozik természetesen elsősorban a rém- és álhírek nevetséges képtelenségeinek a könnyörtelen kipellengérezése is. A véleménymegbízhatóság folytonos ellenőrzésének azért is társadalmi szokássá kellene válnia, mivel annál hevesebben hiszünk valamit, minél kevésbé bizonyítható. Már pedig megrögzött káros előítéleteket csakis módszeres kételkedéssel és kritikával lehet kiírtani.

A társasági beszélgetés, a piactól a szalonig, a véleményalakítás, az eszmecsere színtere, a közvélemény olvasztótégelye. A beszélgetés lehet a suttogó propaganda technikája, de lehet a közvéleményképzés kritikai magasiskolája is. Rajtunk áll, hogy a kölcsönös rémítés, rágalmazás és pletyka eszközzé vagy pedig a kölcsönös véleményérlelés és véleménytisztítás módszerévé tesszük-e.

Az *ideges* közvélemény jellemző tünetei a nyugtalanság, feszültség, a feltűnő szuggesztibilitás, a „tömeghisztéria“ és a pánik. A tömeglélek lényegében nem egyéb, mint lélektömeg; amelynek azonban sajátos jelleget, lelki arculatot ad azoknak a lelki folyamatoknak a természete, amelyek rajta mint valami „lelki elektromosság“ áramlanak és gyűrűznek végig. Ez egy-

szerűen annyit jelent, hogy tömegben nagyobb a lelkek fogékonysága bizonyos stimulusok iránt, azokra hevesebben reagálnak. Hogy *mily* stimulusokra *hogyan* reagálnak, ez adja meg a kérdéses tömeg sajátos lelki alkatát és arculatát. Nem minden tömeg és különösen nem minden közvélemény van egyaránt kiteve hisztériának, szuggesztiónak és pániknak! Az angol lapok valósággal versenyeznek egymással annak színes leírásában, hogy balesetek, szerencsétlenségek alkalmával az angol közönség milyen fegyelmezetten viselkedik, és ezzel kétségkívül népszerűsítik és elősegítik a fegyelmezettséget és orvosolják a tömegidegességet. Az ideges közhangulatban látni csak igazán, mily végzetes hatalma lehet az irányításnak, a riasztásnak épúgy, mint a megnyugtatósnak. Tolstoj említi, mily szörnyű, bomlasztó hatása van annak, amikor az ütközetben valaki rémületében kiejti azt a könnyelmű és háborús időben rettenetes szót: „Elvágta”. Tarde viszont arra hoz fel példát, miként képes egyetlen derűs közbeszólás a tömeg őriöngő vérszomját gyermekes kacagássá változtatni. A tömeg fokozottan szuggesztibilis, és ezért irányítható: de nem minden közönség egyformán szuggesztibilis és azért áll nyitva az ideges közvélemény gyógyításának a lehetősége. Bemutatóelőadáson, a második felvonás utáni szünetben, amikor a darab sikere elválik, figyelem a nézőteret. Pontosan látom azt az urat, aki, valahányszor a taps elül, néhány pillanat múlva újra elkezd, kezdeményezi a tapsolást. Át is veszik tőle sokan, tart is pár pillanatig az újabb taps, de nem tud azzá az *elemi erejű tetszésnyilvánítássá* dagadni, amely a siker kétségtelen bizonyítéka. A klakór nem volt képes a közönségből azt a minden gátat átszakító tomboló lelkesedést kiváltani, amely pedig elemi erővel tör ki, amikor a szerző a „tömeg lelkét” csakugyan megfogta.

A közvélemény idegességét, amely átmeneti izgalmi állapot, az tudja gyógyítani, aki jól ismeri a közönség lelki alkatát, arculatát. Az ilyen fogja leghamarabb megtalálni és kimondani azt a megváltó, az idegfeszültséget feloldó szót és gondolatot, amely az izgalmat lecsillapítja és a közvéleményt megnyugtató. A közvélemény helyes irányításának kontárja ellenben az, aki a kirobbanásig feszült közhangulat válságos pillanataiban *titokzatosan hallgat* (kivéve, ha ép a kirobbanást

akarja előidézni). Ilyenkor a felelős vezetőnek beszélnie, tájékoztatnia, csillapítania és megnyugtatónia kell. A sötétben mindenki könnyebben rémülődzik: ezért igen kétélű dolog a közvéleménynek tájékoztatás nélkül hagyása!

Az ideges közvéleménnyel szemben is tág tere nyílik a szociális munkának. Azzal, ha nyugodt, higgadt, szuggesztív- és pánikmentes magatartást mutatunk, az ideges véleményeket pedig humorosan leleplezzük és nevetségessé tesszük, hatalmas kijózanító gyógyhatást gyakorolhatunk. Minél inkább fejlesztjük magunkban és másokban a vélemény edzettségét az ideges ragályozásával szemben, annál többet teszünk az ideges közvélemény gyógyítására.

A mérgezett közvélemény a beteg közvélemény súlyos esete. A közvélemény megmérgezését egyaránt megkönnyíti annak gyermekessége és idegessége. A közvélemény megmérgezése annyit jelent, hogy felhasználva annak gyermekességét és idegességét, olyan véleményeket fecskendezünk bele, amelyek pillanatnyilag bódító gyönyörűséget vagy izgalmat keltenek ugyan, de végeredményben súlyosan károsak.

A mérgezett vélemény propagandájával a higgadt tárgyi-lagosság propagandáját, az egészséges vélemények terjesztését és ápolását kell szembeállítani. A tömeglélek és a közvélemény irányítói gyakran esnek áldozatául annak az optikai csalódásnak, mintha csakis az ártalmas befolyásnak lenne igazi nagy hatása. Pedig a társas lelket a jó épöly elemi erővel képes elragadni, mint a rossz. Az egészség nem kisebb erő, mint a betegség. A mérég rendszerint már maga kitermeli az ellenmérget, mert az izgató- és bódítószerekkel szemben a közvélemény is mind kevésbé fogékony, végül egészen eltompul és esetleg immunissá is válik. A mérgezés ellenszere mindig a mérég elvonása, esetleg ellenmérgek alkalmazása.

A szociális munka feladata a mérgezett közvéleménnyel szemben a mérég kimutatása és közömbösítése a véleményekben. Akit meggyőztek arról, hogy véleményébe észrevétlenül mérget csepegtettek, annál a véleménytisztulás már megkezdődött. Ha a mérgezett véleményt minden esetben azonnal lelepleznők és átvilágítanók, ez az immunis vélemény győzelmét jelentené a mérgezzel szemben.

A közvélemény puerilitása, hisztériája és mérgezettsége

csupán három feltűnő, heveny baja a közvéleménynek. Vannak kevésbé feltűnő és mégis mélyebben ülő betegségei is. Pató Pál úr a vélemény lethargiájának a megtestesítője. Van fásult, apatikus és van melancholikus közvélemény. Van közvélemény, amelynek állapota a hűdéshez hasonlít. A baj abban is állhat, hogy a közönség opportunitásból és álszenteskedésből oly véleményt vall, amelyben tulajdonképp senki sem hisz komolyan. A vélemény betegségének az alapvető jelensége valószínűleg az, hogy mélyebb lelki tényezőkkel konfliktusba kerül.

A közvéleménynek mily rendellenességeire hajlamos vajjon a magyar lélek? Aki erre a kérdésre válaszol, lehetőleg ne induljon ki a megszokott általánosításokból, mert sehol nincs oly közel a tévedés veszélye, mint amikor önmagunkról akarunk képet adni. Aki belülről szemléli a társas lelket, azt a részvétel élménye irritálja és rendszerint vagy rózsaszínben vagy komor feketében fest. Aki ellenben kívülről nézi, az rendszerint felületesen lát. Innen erednek a társas lélek jellemzésének feltűnő hibái. A társas lélek rajzában a legértékesebb az, ha pontosan megjelölve, mily rendellenességre gondolunk, konkrét adatokat sorolunk fel annak igazolására, hogy ez vagy az a társas lélek a többinél sokkal nagyobb mértékben mutatja a kérdéses rendellenességet.

Szertelenek vagyunk? Csodavárók? Vitézkedők az iparkodó szorgalom helyett? Tépett a magyar lélek, mert az évszázados külső nyomás elnyomította és mert túl nagy a szakadék a parasztság és a felsőbb osztályok lelkisége között? A független középosztály hiánya jellemző? Konkrét adatok igazolóerején túlmenően nincs értelme az általánosításnak. De nincs is örökre eleve meghatározott társas lélek. Bizonyos feltételek korlátai között olyan a társas lélek, amilyennek mindnyájan komolyan akarjuk. Ezért fontos a közösség hite a saját képességeiben.

Amikor azt kutatjuk, hogy milyenek is *szeretnők* a magyar lelkét, mi az, ami más népi jellegekkel összehasonlítva *hiányzik* belőle, akkor jutunk legközelebb kórképének a felismeréséhez is. A gyógyulás vágya és folyamatának a megindulása eszméltet rá a betegség természetére. Talán már maga az is, ha annyira imponál az egyik nagy nép szívósan rugalmas, higgadt alkalmazkodóképessége és minden helyzet fölé kerekedő

józsága, a másíknak a szorgalmas alapossága és erőszakos élni akarása, a harmadíknak a kristálytisztá gondolkodása és könnyed, finom szellemessége: mind az, ami írgykedővé tesz, ha másban látjuk, már jelzi némíleg, hogy belőlünk mi hiányzik.

Ne higgük azt, hogy közvéleményünknek *gyógyíthatatlan* betegségei lennének. A társas lélek, már azért, mivel minden újabb nemzedék felújítja, sokkal *plastikusabb* az egyéninél. Már az is vígasztaló, ha igen ellentétes hibákat figyelünk meg ugyanazon a közvéleményen: nem lehet olyan nagy a baj, ha tunyaságot is, meg izgatottságot is kifogásolnak benne.

Ne túrjük a közvélemény *hipochondriáját*. Gondozzuk és ápoljuk a társas lelket, de ne engedjük, hogy belefészkelje magát a végzetes betegség rögeszméje. Figyeljük a társas lélek rezdüléseit és ha kigyógyítottuk valamely bajából, akkor utólag pontosan írjuk le, hogy mi volt a baj. A beteget azzal erősítsük, hogy győzzük meg arról, mily hatalmas még benne az egészség erőtartaléka.

A társas lélek rengeteg egyéni lélek közössége. Ezeknek az egyéni lelkeknek az egészsége az, amely a közvélemény betegségeit mindig meggyógyítja és egészségét fenntartja. A nép lelki állományát épúgy gondozni kell, mint a testi életét. A társas lelket az egyéni lelki tulajdonságok bizonyos csoportosulása jellemzi. Aki tehát a beteg közvéleményt gyógyítani akarja, annak az egészséges egyéni lelki tulajdonságokat kell nagyobb mértékben szóhoz juttatnia, érvényesülni engednie a lelki rendellenességek rovására. A közvélemény orvosának mindig szem előtt kell tartania, hogy a társas lélek nem egyéb, mint egyéni lélek és az a számadat, amely kifejezi, hogy milyen egyéni lelki tényezők mily arányban csoportosulnak. Az egyéni lelken és annak csoportosulási arányán keresztül lehet a társas lelket megfogni. A hisztériás közvélemény akkor gyógyul meg, amikor sikerül pl. a földmívelő népesség ép idegzetű és higgadt egyéni vélekedését közös véleménnyé csoportosítani pl. a városi túlfűtött intellektuális lelkiség rémképeivel szemben. Ez utóbbi viszont akkor csoportosítható egészséges véleménnyé, amikor a maradisággal és rövidlátással szemben újításokra, új eszmékre van szükség. A történelmi osztályok lelkisége akkor érvényesül egészségesen a közvéleményben, amikor válságos

fordulatok közepette viselkedni kell tudni és őrizkedni attól, hogy bármely irányban el ne lovagolja magát, idétlenséget ne kövessen el a vezetés.

A társas lélek sok egyéni lélek. Aki alakítani akarja, annak el kell érnie a társasságon keresztül az egyéni lelket és a lelkeken keresztül csoportosulások kulcsát: társasságukat. A társas lélek különlegesen csoportosult egyéni lélek: ezért mindig rólunk, magunkról van szó, amikor betegségét vagy orvosságát keressük. Rólunk, a mi különlegesen társult, csoportosult egyéni lelkünkéről szól a társas lélek meséje. Csalfa tévhit az, mintha fölöttünk lebegne a népszellem, amely jótékonyan felment a felelősség alól. Ellenkezőleg, rólunk szól a mese. *D e t e f a b u l a n a r r a t u r!*

Az élőszó hatása a közvéleményre

Szavaknak, olykor üres szavaknak is, mágikus hatása lehet a lélekre. A szavak leegyszerűsített kifejezést adhatnak hosszú gondolatsoroknak, közérthetővé tehetik, ami lappangó előfeltevése volt homályos eszmetársításoknak, megfoghatják, mágnesként magukhoz vonhatják, oldhatatlan tömbök módjára feltarthatják és megakadályozhatják a gondolkodást. Ki ne tapasztalta volna a jelszavak félelmetes erejét a közvéleményben?

A szónak ez a varázsa független attól, hogy élő, írott, nyomtatott vagy talán csak gondolt szó-e az, amely hatalmába keríti a gondolkodásunkat, a véleményünket. A szó hatalma és az élőszó hatalma tehát két különböző dolog. Az élőszó mindennapos, egyetemes módszere a gondolatok, a vélemények kicserélésének. A beszélgetés folyton örülő malma a vélemények képződésének, a közvélemény alakulásának.

Az élőszónak ez a közvéleményképző működése tág területet ölel fel. A fesztelen magánbeszélgetésen, a teljesen alkalmi csevegésen és pletykán kezdve a feszesebb, etikettszerűbb beszéden, a bizalmas vagy elmélyedő eszmecserén, a többé-kevésbé már formált vagy vezetett vitán, tárgyaláson vagy tanácskozáson keresztül a nyilvános szónoklatig, előadásig, szóharcig terjed. Az élőszóval történő közvéleményképződésben egyszerűen mindenki résztvesz, aki véleményt érintő beszéddel fordul másához.

A véleményeknek a közvetlen, élőlőszóval folytatott eszmecsere útján való alakulása érdekes és fontos folyamat, még pedig annál inkább az, minél hétköznapiabb esetekről van szó. Ezek a futó, tűnő, de folyton ismétlődő beszélgetések a közvélemény malmának a legtitkosabb szerkezeti elemei. Mi ennek a folyamatnak a lényege? Mi történik a véleményeknek ily közvetlen érintkezésekor?

Mit nyerünk a beszélgetésből, miért szeretünk beszélgetni? Egyik legerősebb indítékunk kétségkívül a közlés vágya, saját magunkat akarjuk kifejezni, saját gondolatainkat mások előtt, esetleg másokkal szemben kipróbálni, egyéniségünket érvényesíteni. Ez azonban természetesen nem az egyetlen és nem mindig a fő dolog. A beszélgetésből értesüléseket és szempontokat kapunk. Még az önkifejezési és önérvényesítési törekvésünknek is az a távolabbi célja, hogy értesüljünk a hatásról és szempontokat kapjunk további önérvényesítési törekvéseink számára. Értesülések és szempontok kicserélődése tehát a beszélgetés társadalmi funkciója és az élőlőszó útján történő közvéleményalakulás folyamatának a lényege. Az eszmecsere, sajnos, nem mindig helyes, hanem olykor téves értesülésekkel és szempontokkal lát el bennünket. A közvéleménypolitika az élőlőszó útján alakuló közvéleménnyel szemben is annak a követelménynek a módszeres megvalósítására irányul, hogy az élőlőszó útján érintkező vélemények az érintkezés után értesültségük és szempontjaik tekintetében helyesebbek legyenek, mint annakelőtte.

A beszélgetés azért oly titkos olvasztótégelye a közvéleménynek, mert hiszen itt folyik nagyrészen a *spontán* közvéleményképződés. Nem mintha a fesztelen beszélgetés tartalmának egy része nem lenne irányított vélemény. Mégis a *spontán* véleményalkotás, annyi, amennyi, főleg a fesztelen eszmecserek s az azokat követő egyéni véleményleszűrés eredménye. Végre is köztudomású, hogy az önálló véleményre képes emberek a nyilván irányított vélemények hangoztatásakor bosszús kedvetlenséget éreznek. A beszélgetés célja nem lehet szerintük az, hogy az egyik fél betanult véleményeket szajkózzon, amíg a másik szabad véleményt kínál és keres. A legtöbb ember érzi, hogy csupán a szabad vélemény lehet a beszélő saját véleménye.

A véleményközlés eszményi esete az, amikor a szabad véleményt szabadon tesszük a magunkévá. Ebben az eszményi

esetben csupán racionális tényezők határozzák meg a vélemények kicserélődését. A valóságos eszmecsere ettől az eszménytől legtöbbször igen távol áll, a helyes véleménypolitika azonban mindenesetre ehez az eszményhez való közeledésben rejlik.

Mik a reális lehetőségek? Tudunk és nyilvántartanunk lehet azokat az irracionális tényezőket, amelyek az ideális eszmecsere folyamatát befolyásolják. Vannak előítéleteink és előszereteteink vélemények és személyek iránt. Könnyen fáradunk el és válunk türelmetlenné az érveléssel szemben. A vágy a gondolat atyja. Különösen pedig nincs bennünk elég érdeklődés a konkrét tények és adatok iránt. Emlékezetünk sem elég erős és gyakran inkább vonz az érdekesség, mint az igazság. Szenzációra vagyunk éhesek, túlzásokra vagyunk hajlamosak. Az alapvető hiba pedig sokszor az, hogy nem is törekszünk eléggé a *helyes* véleményre.

Mindezekben a bajokon azonban lehet segíteni bizonyos mértékig a beszélgetés tervszerű egészségvédelmével, gondozásával. Végre is annak, hogy a beszélgetés magas szellemi kultúra hordozója legyen, történeti mintaképei vannak a szalonok kultúrájában. Ezt a kultúrát kellene kifejleszteni a beszélgetés kultúrájává.

Mindenki által haladéktalanul elkezdhető szociális munkáról, társadalmi szolgálatról van szó. Az alapelv mindazoknak a tényezőknek tervszerű nyilvántartása, ellenőrzése és esetenkénti irányítása, amelyek akadályozzák, illetőleg előmozdítják azt, hogy a beszélgetés helyesebb értesülések és szempontok nyerésével végződjék és hatásosan hozzájáruljon a közvélemény műveléséhez.

Az élőszó útján történő véleménytisztítás politikájának egyik elve az, hogy a közölt vélemény annál inkább hat, minél inkább magáévá teszi az, akivel közölték. Ép ezért az olyan eszmecsere, ahol a két beszélgető fél udvariasságból helyesel csupán egymás gramofonlemezszerűen lepergetett nézeteinek, anélkül, hogy egymás meggyőzésére tulajdonképpen igényt vagy reményt táplálhatnának: alapjában véve értelmetlen. Lehetőleg kerüljük tehát az ilyen meddő vitát és általában gondoljuk meg, mennyivel járul hozzá a vélemények tisztázásához már maga az is, ha jól megválasztjuk, kivel *ne* beszélgezzünk és kivel *keressük* a beszélgetést.

Nem kultúrált, hanem elvadult beszélgetés az, ahol az egyik fél zsarnokoskodik, fölényeskedik, terrorizál, sokiroz vagy brüszkiroz. Vad beszélgetési szokás visszaélni a beszélgetőtársak figyelmével vagy türelmével. Az eleven beszélgetésnek mindig meg kell őriznie a szórakozás elemeit. A legmagasabbrendű beszélgetésnek is árt a nehézkes terjengősség.

Akár fesztelen beszélgetésről, akár nyilvános beszédről legyen is szó, legyünk tisztában azzal, hogy a véleményalakítás könnyű sikerei múlóak is. A legszerencsésebb siker valószínűleg az, amelyet irracionális és racionális tényezők összjátékával érünk el. Véleményünket valószínűleg az tette legteljesebben a magáévá, akinek a vágyaival is, meg az érveivel is a leginkább összhangban van. Mert ha igaza van is Diceynek abban, hogy a közvélemény sohasem tesz magáévá valamely tant pusztán érvek alapján, viszont Anatole France-nak is igaza van abban, hogy a gondolatok láncá olyan erős lánc, amelyet nem lehet elszakítani.

A társalgás művészete, sajnos, hanyatlóban levő művészet. A társalgás színvonala érezhetően kezdett hanyatlani a nagy háború idején, amint a társalgási témák között mind nagyobb helyet foglaltak el a beszerzési gondok és egyéb anyagi vonatkozású és magántermészetű kérdések. Amikor a társalgás a könyvek és a színdarabok megbeszéléséről alkalmazott műzérisáokra és jutányos beszerzési forrásokra tér át, akkor a nívója és a közvéleményképző értéke nem maradhat ugyanaz. Viszont az is igaz, hogy a társalgás nem kizárólag önképzőkör, hanem abban tág helyet kell biztosítani a mulattatásnak, a szó szerinti és az átvitt értelemben vett udvarlásnak, a szórakoztatásnak, a gondtalan vidámságnak, az adomázásnak, sőt bizonyosfokú jókedvű léhaságnak is, amely oly kedvesen és kellemesen tud a tüzzel játszani.

Mindazonáltal a társalgás díszje a szellem fellobbanó szikrája, a szellemes társalgók élesre köszörült pengéinek az összevillanása. Az éleselméjű társalgók véleményeinek érintkezéséből pattan ki a köszörült szó, a *bon mot*, és a köszörült gondolat.

Mégsem a *hangadó* vélemények mohó felvétele az igazi módja a vélemények tisztázásának. Társalgóknak, szónokoknak, előadóknak és a közvélemény minden irányítójának szem

előtt kellene tartania azt a *nyomást*, amelyet a véleményközösség sodra a szabad egyéni véleményre gyakorol. A cél a szabad vélemény meggyőzése: aki ellenben tekintéllyel, személyes varázsával toldja meg érveit, aki visszaél a társas lélek gyermekességével vagy idegességével, aki a tömeg alantas ösztöneire és indulataira spekulál, aki szenvedélyek felgyújtásával, vérbe borult tekintetekkel pótolja az elmék megnyerését, az úgy cselekszik, mint aki szótával meri a vizet. Aki pedig elragadtatja magát a szenvedélytől, miközben vélemény alkotása lenne a célja, az hamis pénzt fogad el valódi helyett.

Legnehezebb a feladata a született népvezérnek, akinek megadatott az élőszo legnagyobb hatalma, akinek beszéde megigézi, pusztá megjelenése fanatizálja a tömegeket. Az ilyen népevezértől, aki minden idegrostjában érzi, hogy a tömeg lelkét csak a szenvedélyein és indulatain keresztül lehet megfogni, követeli a legnagyobb áldozatot az a belátás, hogy a közvéleményt csak az állítja igazán maga mögé, aki nem bódítja el, nem ámítja, nem vezeti félre, hanem felemeli. A nép nagy vezére az, aki önérzetes, bátor, független, erőteljes, szabad egyéni véleményekből tud közvéleményt alakítani, akinek a hatása alatt pezseg a szabad véleményképződés. Az ellenben, aki a közvéleménnyel szemben fölényeskedik, azt felülről vállvereggetve kezeli, fenyegeti, megfélemlíti, tévútra vezeti, becsapja, az örjögés mámorába kergeti, az a köznek ellensége. A köznek szabad odaadásra, cselekvő hűségre van szüksége. Soha még rabszolgákat hősképpé nem tett a korbács, soha még elaljasított lelkek nagyot nem műveltek. Nincsen olyan mámor, amely után ne jönne a kijózanodás!

Az élőszo útján való véleménytisztázás örök mintaképe a sokratesi párbeszéd. A véleményképződés súlypontja nem a nagy politikai szónoklat, hanem a naponta ismétlődő társalgás és magánbeszélgetés. Ha átlátjuk a társalgás közvéleménypolitikai jelentőségét, akkor annak gondozását, művelését, bizonyos fokú tervezését kívánhatjuk. Bizonyos ökonomiát lehet belevinni a társalgásba, elosztván abban a szórakoztatás és a művelődés színeit és elemeit. A nagy szalonok kultúrája főleg abban állott, ahogyan a társalgást vezetni tudták. A témák megválasztása és váltogatása, a társalgásban résztvevők megválogatása és mindig a legszerencsésebb hozzászólásoknak mintegy

a kicsalogatása, a legtájékozottabb vélemények megszólaltatása, az egymást a legszerencsésebben kiegészítő emberek, témák és vélemények összehozása, körülbelül ebben áll a kulturális szalon vezetésének a művészete.

Az órák hosszát tartó céltalan és iránytalan beszélgetések millióinak résztvevői közül bárkinek eszébe juthat, hogy szerkezetet adjon a társalgásnak. Tényleg vannak is tervszerűen társalgók, akik nem nyugosznak, amíg az előre kieszelt témákat le nem tárgyalták és élceiket le nem adták. Akik azonban a közvéleménypolitika elvei szerint visznek tagozást a társalgásba, azok a szabad vélemények tisztázását és tiszta összehangolását tűzik napirendre. Kialakíthatjuk egy sikerült társalgás mintáját. Nagyon meg lehetünk elégedve pl. azzal a társalgással, amelynek során sikerült 1. jó szót ejtenünk valamely konkrét jó ügy érdekében, 2. hiteles értesülést szereznünk valamely lényeges tény vagy adat tekintetében, 3. valamely kedves véleményünknek valamely pontban való tévességéről meggyőződnünk, 4. valakit valamely pontban véleményünk helyességéről meggyőznünk, 5. új szempontot kapnunk újabb véleményeink megalkotásához. Az ilyen társalgás után úgy érezzük magunkat, mintha üdítő szellemi fürdőt vettünk volna. Valóban, minden ilyen társalgás tisztítja, képzi, gondozza a közvéleményt. De hány társalgás üti meg ezt a mértéket? Pedig ezt a társalgásmintát a szerzett tapasztalatok alapján még messzemenően tökéletesíthetnők!

Minden egyes társalgástól csupán *keveset várjunk!* Élesen ügyeljünk ellenben a *l'art pour l'art* beszélgetésben oly gyakori álvéleményekre, amelyeket csak addig hangoztatnak, amíg gyakorlatban nem kell alkalmazni őket. Aki komolyan törekszik a vélemények tisztázására, azt elsősorban az a vélemény fogja érdekelni, amelyért az emberek dolgozni és küzdeni is hajlandók. Van ugyan bizonyos természetes eltérés is aközött, ami *elvben* és aközött, ami *gyakorlatban* az állásfoglalásunk. És amikor társalgás közben vagy egyébként a véleményeinket tisztázzuk, a véleményközösséget keressük, akkor voltaképen azt a szakadékot méregetjük, annak az áthidalására készülünk elő, amely a tűnő gondolat és eszme felvillanó képét elválasztja holnapi tetteink meztelen realitásától.

A mozi hatása a közvéleményre

Hogy a mozi hatást gyakorol a közvéleményre, azt mindenki sejti. Érdemes azonban elemezni, hogy ez a hatás milyen természetű és mértékű. A moziban „korlátlan lehetőségeket” vélünk felismerni, de azután ebbe belenyugodva, nem sokat törődünk e lehetőségek közelebbi felmérésével.

Budapesten az 1937. évi adatok szerint 79 mozi volt 39.069 befogadóképességgel. Egy ülőhelyre 27 lélek jutott. Mivel a mozik hetenként 23 előadást (hétköznap 3, szombat és vasárnap 4) tartanak, a mozilátogatók kétségtelenül eléggé gyakran járnak moziba. Táblás nézőterek mellett szinte hetenként (12 hetenként 10-szer), félházak mellett kéthetenként, negyedházak mellett négyhetenként jár moziba a budapesti ember. Az 1934/35. évi adatok szerint a mozik durván számítva negyedházakkal játszanak, de ezek az adatok aligha megbízhatóak. A valóságos látogatottság kétségkívül nagyobb. Nyugodtan elmondhatjuk tehát, hogy a budapesti ember legalább 2—4 hetenként jár moziba, azaz úgyszólván minden második, harmadik vagy negyedik műsort megnézi.

Nézzük egy nagy siker hatásképességét! A Hófehérke és a hét törpe c. filmet a Radius filmszínház, amelynek befogadóképessége 925, tizenkét héten keresztül játszotta. Ez alatt táblás nézőterek esetén 255.300, félházak esetén 127.650, negyedházak esetén 63.825 néző tekintette meg a filmet, amelyet azután még más mozi is játszott. Mivel ez esetben a negyedházak, de valószínűleg még a félházak feltevése is indokolatlan, nyugodtan elmondhatjuk, hogy az ekkora sikerrel játszott filmet mintegy száz-kétszázezer ember nézi végig a bemutató filmszínházban.

A mozi a szórakozás forradalma. A mozivásznon az egész világ feltárul a néző előtt és a sekélyebb szórakoztatás is önkéntelenül összekapcsolódik a művelődés, értesülés, tájékozódás elemeivel. Azon, hogy szentimentális vagy rémhistóriák gyakran nagyobb pénztári sikert jelentenek, mint a kulturális csemegeszámba menő filmek, csak az csodálkozhatik, aki nincs tisztában a mozilátogató népesség kiterjedésével. A mozi nem azzal fejti ki nagy hatását, hogy a kényes ízlésűeket is kielégíti, hanem azzal, hogy hömpölygő nagy tömegeket fog iskolába-

Csak az fogja tudni teljesen kiaknázni a mozi „korlátlan lehetőségeit“, aki abból indul ki, hogy a mozi mindenekelőtt népies szórakozás. Közvéleményképző ereje abban áll, hogy olyan gyakori és kiadós, extenzív és intenzív szórakozás, amely akaratlanul is véleményképző, művelődési elemeket vesz fel magába.

Hogyan hat a mozi a véleményre? Kísérjük meg elemezni a mozilátogatás véleményképző tényezőit. Kezdjük a reklámon. Az előadás előtt és annak szünetjében egy sereg beszerzési forrásról és árúcikkéről értesülünk, mintegy átfutjuk a mozi „hirdetési rovatát“. Közben gyakran bosszant a reklám ízléstelensége vagy ügyefogyottsága, máskor mosolyra fakaszt a humora vagy szellemessége. Önkénytelenül összehasonlítottunk, bírálunk és szemléltető oktatást kapunk a reklám lélektanáról. Szinte észrevétlenül megtanuljuk, milyen az ügyes és jó reklám: a legerősebb véleményképző hatás pedig legtöbbször az *észrevétlen* hatás.

A műsor a híradókkal kezdődik. A híradók révén aktuális eseményekről oly közvetlenül értesülünk, mintha a helyszínen jelen lettünk volna. Az arckifejezés, a mozdulat, a hang közvetlensége nagyon meggyőzővé teszik az értesülést. A mozihíradó az értesülésnek olyan módszere, amely közvetlenség, elevenség és közérthetőség tekintetében a sajtót felülmúlja. E módszer még távolról sincsen teljesen kiaknázva. Ezzel a módszerrel lehet széles tömegeket résztvevőivé tenni a vezetés, a kormányzás, a törvényhozás, az igazgatás, a társadalmi mozgalmak, a kulturális élet és a tudományos kutatás gondjainak és szempontjainak. A közvéleményképzés szempontjából csak kívánatos lenne, hogy mindabból, ami a közösség életjelenségei közül fontos és egyúttal érdekes is, a néző minél többet lásson a mozivászonon. Érdekli a korszerű katonai gyakorlat, érdekli diplomáciai okmányok aláírásának ünnepélyes aktusa, érdekli a politikai szónoklat néhány csattanó mondata, pillanatfelvétel a tudós műhelyéből, a művész életéből stb. A mozihíradó fejlesztésének szempontja tehát az lehetne, hogy a mozilátogató hetenkint belekukkanthasson a közösség minden fontos és érdekes életműködésébe, a politikai, a tudományos, a kulturális, a hivatali, a gazdasági, a sportélet minden nevezetesebb mozzanatába és szereplőinek mondanivalójába.

Az értesülésnek ebben a közvetlenségében is van valami észrevétlen hatás, amely ismét talán a legfontosabb. Nem az a fontos, ami jelenetezés és ceremónia, hanem ami azon keresztül a nézőt az események résztvevőjévé avatja és főszereplőik közvetlen környezetévé teszi. Gondoljunk vissza valamely nagy felelős államférfinak válságos időben a mozifelnevőgép előtt tett nyilatkozatára. Nemcsak az ragad meg, csillapít le vagy lelkesít, *amit* mond, hanem az is, *ahogyan* mondja és az arcki-fejezésében és viselkedésében tükröződő egész lelkiisége. Már maga az is észrevétlen nagy hatást tesz, ha a közönség látja, hogy törődnek és foglalkoznak vele.

Ami magát a tulajdonképeni műsort illeti, mindenki tisztában lehet az olyan kultúrfilmek jelentőségével, amelyek valamely országot, vidéket, expedíciót vagy iparüzemet, technikai találmányt stb. mutatnak be. A közvetlenül művelődési célra törekvő filmek mellett azonban különös figyelmet érdemel az elsősorban szórakoztatásra készült filmek véleményképző szerepe. Az oktató film lehetőségei ugyan nincsenek még teljesen kiaknázva. Mégis a vezető film (sláger) véleményképző szerepe a fontosabb kérdés, mert jelenleg az vonzza igazán a tömegeket, itt lehet tehát a szórakoztatást, a nagy közönségsikert mintegy megfűszerezni a véleményképző cél sójával. A véleményképző hatás annál nagyobb lesz, minél inkább megbúvik a nagysikerű szórakoztatás szárnyai alatt.

Hogy a vezetőfilmben *vannak* véleményképző elemek, azt könnyű belátni. A cselekménytől függetlenül, amely fő érdeklődésünket lefoglalja, számos dologról *értesülünk* a mozivásznon. Tájakat, városképeket, természeti jelenségeket, növényeket és állatokat ismerünk meg és rég elmosódott már emlékezetünkben a darab cselekménye, amikor még világosan magunk előtt látjuk a sáskajárás vagy a számum mesteri felvételeit. A mozivásznon értesülünk a divatnak ezerféle fordulatáról és árnyalatáról, a sztárok az épen divatban levő legkedveltebb ember-típusokat képviselik, az öltözködésnek és viselkedésnek ezerféle finomságával. A mozivásznon igazi *népvándorlás* folyik, abban az értelemben, hogy különféle népek jellegét, szokásait, életstílusát és gondolkodásmódját vonultatja fel a szereplőkön keresztül a nézők szemei előtt. Ennek véleményképző hatását lehetetlen el nem ismerni. A mozilátogató számára minden-

napos tapasztalat, ami valaha csak a sokat utazott ember előtt volt ismeretes, a különböző vérmérsékletű és eszmekörű népek reakciótípusainak nagy választéka. E reakciótípusokkal szemben a mozi valószínűleg olvasztótégely módjára működik.

Amikor a mozi klasszikus irodalmi és zeneművek filmváltozatait közvetíti, nagy művelődésterjesztő hatást gyakorol. Idegen nyelvű hangosfilmek a nyelvtudást előnyösen befolyásolják. A történeti tárgyú filmek folytonosan felfrissítik a történelmi ismereteket. Az angol koronagyémántok vagy a Champs Élysées történetéről szóló Sacha Guitry filmek megmutatják, mint lehet a történelem adatait filmcsemegevé feldolgozni. A Szentivánéji álom filmváltozata szerencsés példája a klasszikus irodalom és zene művészi színvonalú népszerűsítésének és megmutatta, mily hatalmas eszközei vannak a filmnek ezen a téren. Természetesen még közvetlenebb véleményképző, és pedig szempontok tekintetében tájékoztató szerepe van az olyan filmeknek, amelyek cselekménye valamely társadalmi probléma körül forog. Ilyen film pl. a *Prison sans barreau*, a *Back street*, a *Modern times*. A klasszikus művészet terjesztését és a társadalmi problémák exponálását a szórakoztatóképesség határain belül ép úgy pártolni kell a filmen, mint a tudás fejlesztését és felfrissítését. Az oktatás és szórakoztatás olyan párosítása ellenben, amely a filmet unalmassá és ezért hatástalanná teszi; tehát mivel nem szórakoztat, nem is oktathat, aligha célravezető. A határt pl. a *Tökéletes házasság* c. film jelzi, amely azonban azt is mutatja, hogy egy kis iskolamesterszerű unalmasság ellenében a film igen kényes témákat is kibír.

A film közvéleményképző hatásának lehetőségeit sokkal jobban kiaknázhathatnánk, ha pontosabban mérhetnők. Sajnos a mozisztatika ép arra nem terjed ki, hogy melyik filmnek mekkora volt a sikere. A film véleményképző erejét addig a határig lehet kihasználni, amelyet a szórakoztató ereje által elért siker szab meg. A mozisztatikának állandóan *rajzolni* kellene azt, hogy mily filmek mily sikerre számíthatnak. A véleményképző célzatnak a szórakoztatási siker szívesen látott elősdiójává kell válnia.

A film nagy eseményei a legnagyobb csillagok szereplései. Mi a véleményképző hatása a legnagyobb filmművészek, Chaplin vagy Garbo játékának? Az előbbi a legnépiesebb ele-

meket a humor szivárványhídján a legeszményibb szempon-
tokkal művészien kapcsolja egybe. Az utóbbi minden szere-
pébe valami nemek és osztályok feletti emberi vonást tud bele-
vinni, a modern ember egyik őszinte és nagy alakítója. A leg-
nagyobb filmművész a kornak, az egyetemes közvélemény vi-
lágképének a tükre is, meg az irányítója is: benne talál az kí-
fejezésre, ismer önmagára és akad mintaképére.

A rádió hatása a közvéleményre

A rádió a közös lelki tartalmak irányításának nagyhatású
eszköze. Egyrészt gépesíti és ezzel kiterjeszti és behatóvá teszi
az élő szó, a hang, a zene, az írásmű, a szónoklat, a gondolat
és az érzelem közvetítését. Másrészt behatol az otthonba és a
maga mondanivalóját a legintimebb magánéletbe is beilleszti,
azaz költség- és fáradságmentesen házhoz szállítja a hírt, a
gondolatot és a műélvezetet. Aki elég idővel, érdeklődéssel és
megfelelő készülékkel rendelkezik, annak számára a rádió a
hallható világot megsokszorozza.

A rádió hatásának a lemérése bizonyos nehézségekbe üt-
közik. Addig, amíg technikailag nem válik mérhetővé, hogy
a leadást hány vevőkészülék „veszi“, addig azt sem lehet
pontosan tudni, hogy esetenként mily mérvű a „közönségsiker“.
A rádióhallgatás állandó „fényképezése“, a műsorszámok nép-
szerűsítésének a kifürkészése, a „hallgatottság“ görbéjének a
megrajzolása elengedhetetlen feltétele annak, hogy a rádió ha-
tását valamelyes pontossággal mérhessük.

A rádió hatásképességének lemérésére bizonyos támpontot
nyújt az a statisztika, amely szerint az engedélyesek száma
Magyarországon 1925-ben 16.927 volt, 1936-ban azonban már
365.354 és 1937-ben immáron 385.505. Ebből a fővárosra esik
35.1%, a vidékre pedig 64.9%. Százezer lakosra 1937-ben esett
Budapesten 12.694, Győrött 10.383, Pécsen 9.961, Miskolcon
9.590, Sopronban 9.093, Székesfehérvárt 8.888, Debrecenben
6.447, Baján 6.071 és Szegeden 5.950 rádióengedélyes. Budapes-
ten volt összesen 134.465, Szegeden 8.350, Debrecenben 8.168,
Pécsen 7.157, Miskolcon 6.420, Győrött 5.300, Székesfehérvárt
3.732, Sopronban 3.266 és Baján 1.897 rádióengedélyes. A rádió-
előfizetők közül 1937-ben 22.1% (84.915) közszolgálatban álló

és szabadfoglalkozású, 21.4% (81.961) ipari, 15.1% (57.849) kereskedelmi és hitelügyi, 13.3% (51.182) nyugdíjas és magánzó, 7.4% (28.353) közlekedésügyi és 6.3% (24.056) östermelési foglalkozású volt.

A műsorstatistika nem eléggé tájékoztató. Tájékoztató ugyan az az adat, hogy 1937-ben a rádióműsor összes számainak 7.1%-a volt cigányzene és 3.2%-a jazz-zene. Ellenben az az adat, amely szerint a műsorszámok 35.5%-a „felolvasás” volt, nem eléggé tájékoztató, mert nem tudjuk meg belőle, hogy mily felolvasók mily tárgyú felolvasásai hatottak a rádión keresztül a 385.505 rádiógép hallgatóira. Hasonló okból az az adat sem nyújt áttekinthető képet, amely szerint 2.2% esett „tanfolyamokra”. Ugyanilyen okból homályos adat a 11.6% „hangverseny szólistákkal”, mert a „szólista” lehetett Bartók és lehetett egyike a sok névtelennek is. Ugyanezért kétes az értéke az 1.3% „külföldi átvitelnek” is, meg a 3.5% „helyszíni közvetítésnek” is, de még a 2.5% „drámai műfajoknak” is.

Bizonyos jellemzést ad a rádióműsorról, ha az ének- és zeneszámok százalékait összegezzük. Összesen 53.1% esik ének- és zeneszámokra. Ebből látható, hogy a rádió minden „korlátlan lehetőségei” mellett is, elsősorban szórakoztató és pedig túlnyomó részben zeneszámokkal szórakoztató intézmény. Még az se tűnik ki pontosan a műsorstatistikából, hogy ebből az 53.1%-ból mennyi volt a kétségtelenül magas zenekultúra.

A rádió teljesítőkéességét csak akkor lehet helyesen mérlegelni, ha elsősorban népies szórakoztató eszköznek tekintjük. Ennek a szórakoztató és vonzó erőnek a szárnyaival tudjuk csak vontatni a véleményképzés és a művelődés hajóját. A rádióhallgatónak ugyanis van egy rettenetes fegyvere az őt nem érdeklő műsorszámmal szemben: a kikapcsoló. A rádió varázsa nem utolsó sorban abban rejlik, hogy amilyen könnyedséggel behozza szobánkba a világot, amíg az érdekel bennünket, ugyanolyan könnyedséggel meg is szabadít attól, mihelyst untatni kezd.

A rendelkezésre álló statisztikából sem azt nem lehet megtudni, hogy mi mennyire hat a közönségre a rádión keresztül, sem pedig azt, hogy tulajdonképen mit nyújt a rádió. Az *előbbiről* akkor lehetne tisztább képünk, ha vagy a műsorvétel kiterjedése technikailag mérhető lenne vagy legalább a rádió

rendszeresen felderítené a hallgatók véleményét az egyes műsorszámokról. Ez nemcsak úgy lehetséges, hogy az összes előfizetőkkel népszavazást rendez, hanem a *sample referendum*, a mustrasavazás elve alapján, azaz oly módon is, hogy pl. csupán 1.000 vagy 5.000 előfizetőt kérdez meg, akik azonban lehetőleg híven képviselik az összes előfizetők csoportjainak összetételét. Az *utóbbi* viszont akkor derülne ki világosan, ha a statisztikát a *minőség* szempontja szerint is feldolgoznák, azaz kimutatnák, hogy miféle szereplők és szerzők és miféle alkotások mily arány szerint szerepeltek a műsoron.

A rádiónak egyik nagy erőssége a hírszolgálat. Ennek keretében a rádió kiválasztást gyakorol és a sajtóhoz hasonlóan azáltal hat a közvéleményre, hogy bizonyos híreket, azaz bizonyos értesüléseket és szempontokat kiemel, másokat viszont háttérbe szorít. A rádió a szó szoros értelmében „terjeszti“, *propagálja* a hír- és műsoranyagot azt az összeállítást, amelyet maga válogat ki. A rádiónak ez a propagandája lehet bántóan egyoldalú és ízléstelen, mint amikor háborús feszültség idején a szembenálló országok rádiói felelnek egymással, és lehet magasszínvonalú, tárgyilagos és az észrevehetetlenségig rejtett irányzatú.

Amikor a rádió a világpolitika főszereplőinek a beszédeit és nyilatkozatait közvetíti, akkor valószínűleg a legtöbben hallgatják. A rádió ezzel a nemzetközi eszmecsere elsőrendű fontosságú technikai közvetítőjévé válik. Ugyanilyen pótolhatatlan a szerepe, amikor a belpolitikai főszereplők nyilatkozatait közvetíti vagy kivételes időkben szinte folytonosan értesít az események bekövetkezéséről. Ilyenkor a rádió keresztül a lélekközösség s annak részeként a közvélemény valósággal mobilizálódik, a hallgató úgyszólván a hangszóróval él és valósággal beleolvad a közérdeklődésbe.

A rádió és a közvéleménygondozás összefüggését két irányból lehet vizsgálni. A rádió a maga hírszolgálati és műsorpolitikájával gondozza a közvéleményt és ezzel maga is fontos szociális munkát végez. Szociális munkát és pedig a közvélemény gondozását végzi azonban mindenki, aki a rádióhallgatót felvilágosítja arról, hogy miként használja a rádiót és milyen szempontokat kövessen a meghallgatandó műsorszámok kiválogatásánál. Aki saját magában vagy másban tudatossá te-

szi a rádió használatának a szempontjait, azt mind helyesebben használja és annak esetleg mind helyesebb irányítását is kezdeményezi, az kétségkívül véleményképző munkát végez.

A rádió akkor fejt ki az optimális hatást a közvéleményre, amikor a szórakoztatás és értesítés feladatát legszerencsésében köti össze a művelés és a véleményfejlesztés szempontjával. A könnyű, a mulattató szórakoztatás a rádióknak teljesen legitím szerepe, és nagy tévedésben lenne az, aki azt hinné, hogy a pihentető könnyű szórakozásnak nincs fontos szerepe a szellemi higiéniében. Még a könnyű szórakoztatásban is van azonban minőségi különbség és a rádió ezen a téren se nyújtson selejteset. Mihelyt pedig az igényesebb műsorról van szó, a rádió a maga művelő és közvéleményképző hivatását a vitán felüli értékek közvetítésével töltheti be a legbiztosabban. A rádióhallgató arra törekedjék és azt követelje, hogy minden napi műsor keretében hozzájuthasson legalább egy-egy olyan műsorszámhoz, amely vitán felüli és élenjáró művészi, művelődési és véleményképző hatásokat közvetít.

Minőségi kiválóságra kell törekednie a rádióhallgatónak és a rádióigazgatásának egyaránt. Minél gyakrabban szólaljon meg a rádióban a kétségtelenül élenjáró politikai, művészeti, tudományos és közéleti irányok hangja. A rádió adjon változatos, polifón visszhangot mindannak, ami lendület és eleven erő a szellemi közösségben. A rádióhallgató pedig ezeket a műsorszámokat keresse. Keresse az „éter hullámain“ a lélekközösség jellemző vonásait, előretörő, a jövőbe mutató, irányjelző gondolatait, törekvéseit, élményeit. Az „éter hullámai“ közvetítsenek minél több klasszikus és minél több avantgardista művészetet, irodalmat, gondolatot. Ezzel, mondhatni, feltétlen művelő, véleményképző hatást gyakorolnak. A hírszolgálat viszont közelebb hozza a „tárgyilagosság propagandáját“. Northcliffe lord helyesen látta meg, hogy a jó propaganda titka az, hogy mindezekelőtt *igazat* mondjon. A hírszolgálat közvetlenségét elősegíti, ha egyénileg megnevezett rádiószerkesztők olvassák fel a saját szemléiket, amelyekben saját kiválógatási elveik szerint tekintik át és ismertetik a hírszolgálatot, a hallgatónak pedig személyes tekintélyükkel szavatolják, hogy jó választékot kap. A francia „Radiojournal de France“-nak ez a módszere követésre méltó. A rádió a *közvetlenségnek* ezt a szempontját érvényesít-

hetné a véleményképző adások egész területén. A tudós ne annyira tudományos előadást tartson, mint inkább *konferálja*, szórakoztatóan és népiesen magyarázza el, hogy milyen problémák foglalkoztatják. Mint a hírszolgálat terén, ugyanúgy a szakkérdések birodalmában is, a laikus annyira tájékozatlan, hogy mindenekeelőtt *idegenvezetőre* van szüksége, aki útbaigazítja és a saját anyanyelvén és gondolkodásmódja szerint magyarázza meg neki, hogy miről is van szó.

A rádió fejlődése talán odavezet majd, hogy belátva az egész lélek- és véleményközösség folytonos feltárásában és ábrázolásában rejlő hivatását, rendszeresen, nagy állandó *műsorvartok* alakjában végzi majd a szellemi fejlődés, a közösségi szellemi élet folytonos nyilvántartását és egyúttal továbbfejlesztését is.

Fejlődésének „korlátlan lehetőségeit“ és helyes irányításának a szempontjait is megszabja az a körülmény, hogy a hallgató szomjasan szívja fel magába adásait, amíg azok eleven szükségleteit elégítik ki a szórakozásnak, a műélvezetnek, az értesülésnek és a tájékozódásnak, de viszont kifacsart citromként hajítja félre, mihelyt untatja, bosszantja, tévútra vezeti, vagy visszaél a bizalmával.

A sajtó hatása a közvéleményre

A klasszikus közvéleményalakító tényező a sajtó, elsősorban pedig a napisajtó: a naponta termelt és fogyasztott nyomtatott szó. Az élőszó már a sajtó születése óta, a mozi és a rádió pedig legújabbban vetélytársai a sajtónak a közvélemény alakításában. Valamennyivel szemben a sajtónak, a nyomtatott szónak mégis külön varázsa van. A nyomtatott szó, még ha naponta termelik és fogyasztják is, mégis maradandóbb és hitelesebbnek tűnik fel, mint a röppenő élőszó és mozgókép azonnal elmosódó benyomásai. Mindazonáltal a hírszolgálat gépesítése a rádió, és filmesítése a mozi által kétségkívül érinti a sajtót, bizonyos értelemben árt neki, mert konkurrál vele, más szempontból azonban talán használ is neki, mert ép a verseny nagyobb teljesítményekre kényszeríti.

A sajtó-lényege a gyors, fürge, hű és érdekes hírszolgálat, azaz új tényekről való friss és szabad szempontú, ujság iránti

étvágyunkat kielégítő, azaz szenzációs értesítés egyfelől, a független szabad gondolat közvéleményképző erejének a közvetítése másfelől. Az első funkciót szerencsésen jelzi a *hírlap* vagy *ujság* kifejezés, a másodikat pedig a *journal d'opinion*, véleményes ujság kifejezése. A bulvárlap a merő szenzációs hírszolgáltatásra szorítókozó hírlap típusa, amely óriási olvasótáborot kíván megnyerni és kielégíteni. Ezzel szemben a véleményes ujság típusa az a lap, amely megelégszik kisebb, de válogatottabb olvasótáborral, kisebb példányszámmal, miért is aránylag drágán kell egy példány árát megszabnia, viszont azonban magas színvonalú véleményalakító munkájával a válogatott olvasóközönségén keresztül esetleg sokkal inkább irányítja a közvéleményt, mint a mammutpéldányszámú, de véleményüres tömeglapok.

A sajtó funkciójának ez a kettős típusa megfelel minden véleményalkotás két elemi tényezőjének: az értesítésnek és a tájékozásnak. A sajtó értesít bennünket hírszolgálatával és tájékoztat bennünket véleményes cikkeivel.

A sajtó eszméje a történeti fejlődés során a szabadság eszméjével forrott össze legszorosabban és kétségen felül áll, hogy a szabad gondolatnak szabad sajtó nélkül nyirbált szárnyakkal kell vergődnie. A sajtó funkciójában azonban époly lényeges a hűség, az igazság és a tárgyilagosság, mert nincs olyan szabadság, amely hazugságon és ferdítésen épülhetne fel. A sajtó betegsége épen e kettős funkciójának bizonyosfokú elfajulásából áll elő. Amikor az ujságolvasó lelke megtelik annak a meggyőződésnek a mérgével, hogy az ujság „minden szava hazugság“, amikor eltölti az a gyökeres gyanú, hogy az ujság minden sora az ő hű értesítésétől és tájékoztatásától különböző, különös érdekeknek szolgálatában áll, akkor a sajtó funkciójának meg *kell* romlania, beteggé *kell* válnia. Ennek a folyamatnak az oka a szakértők szerint a sajtó és a tőke kapcsolatának mind szorosabbá válásában volt eredetileg keresendő. A sajtóhoz akkora tőke kell, annyira rá van utalva a hirdetőkre, hogy lassankint a sajtó szellemi irányítása is, abban a mértékben, amelyben a sajtó kapitalizálódik, néhány tőkeérdekeltség monopóliumává lesz. A közvélemény értesítése és tájékoztatása e folyamat során mindinkább árúvá válik, az ujságíró és publicista szellemi munkája pedig, a maga eszmei célját elárulva és írói tehetségét

árúba bocsátva, mindinkább bizonyos üzleti vagy politikai célcsoportoknak és irányzatoknak a megvásárolt eszközévé, prostituáltjává válik.

A sajtó a maga optimális társadalmi funkcióját csak akkor képes teljesíteni, ha az elevenség és érdekesség első parancsolatának megtartása mellett az értesítésben a hűségnek és igazságnak, a tájékoztatásban pedig a becsületességnek, fegyelmezetttségnek és a „szép játéknak“ a szabályait betartja és mindezen szabályoknak a betartása mellett is „szabad szót ad a rejlő gondolatnak“. A szabados, a piszkos és aljas eszközökkel vagy módokon küzdő sajtó magának a sajtónak a legnagyobb ellensége.

A sajtó hatásterjedelmének mérésére csak fogyatékos adatok állnak rendelkezésre. Ismerjük a főbb napilapoknak postára adott és vasuton elszállított példányszámát. Eszerint 1935-ben 22 főbb napilapnak összesen 186.5 millió példányszámát adták postára és szállították el vasuton Budapestről, ami 1913-hoz képest 91.1%-nak felel meg. Az ebből egy napilapra eső évi átlagpéldány 8.5 millió, ami 1913-hoz képest 157.4%. (1913-ban a főbb napilapok száma 38 volt.)

Az angol napilapok példányszámának 1930 és 1937 közötti változásáról a következő jellemző adatok állnak rendelkezésre:

	1930	1937
Daily Express	1,693.000	2,329.000
Daily Herald	1,082.000	2,000.000
Daily Mail	1,845.000	1,580.000
News Chronicle	1,400.000	1,324.000
Daily Mirror	1,071.000	1,367.000
Daily Sketch	1,013.000	850.000
Morning Post	132.000	} 637.000
Daily Telegraph	90.000	
The Times	187.000	192.000
Daily Dispatch	414.000	390.000

Az angol sajtóra vonatkozólag rendelkező tájékoztató a *Report on the British Press* (1938), valamint Steed, *The Press* (1938) című műve. A fenti adatokat az előbbi műből vettük. A magyar lapok példányszámára nézve magánértesülésekre vagyunk utalva. Állítólag a Friss Újság példányszáma megköze-

líti a 200.000-t az Esté 80.000, a Magyarországé 40.000 körül mozog.

A modern világsajtó oly sokhangú koncert, amelyben minden szólamnak a hangszínét ismerni lehet és amelynek szakértő kihallgatása sokkal jobban értesíti és tájékoztatja a hozzáértőt, mint a hozzá nem értőt. A sajtóval kapcsolatban is az a szociális munka lényege, hogy a közönség úgy olvasson, oly módon vegye hasznát a sajtónak, hogy abból a lehető legjobb értesülést és tájékoztatást szerezze. Az ujságolvasás helyes módját csak bizonyos elméleti és gyakorlati képzettség árán lehet elsajátítani.

Az ujságolvasásnak talán az az első műszabálya, hogy kritikával olvassunk, azaz mindig vizsgáljuk, hogy *ki* közül velünk valamit és azt, hogy pusztán tudomásunkra akar-e hozni valamit, pusztán *értesülését közvetíti-e*, avagy pedig azt *akarja-e* elérni, *hogy mi elhigyjünk* neki valamit. Véleményes cikknél viszont a szabad spontán véleményt kell az irányított véleménytől megkülönböztetni tudnunk. A *hírforrások és véleményforrások tiszta felismerése* az ujságolvasás főkövetelménye.

A sajtónak lényege az, hogy értesüléseket és szempontokat propagál. A propaganda lényege pedig a közvélemény irányítása. Az eszményi propaganda az igazság, a helyes vélemény terjesztése és a beteg vélemény gyógyítása, írtása. A káros propaganda viszont a közvélemény mérgezése. A közvélemény gondozása minden ízében a kritikai szellem, a helyes és egészséges közvéleményképződés feltételeinek a propagandája.

A sajtóval szemben a kritikai tárgyilagosság propagandájára nagy szükség van. Ujságolvasónak és ujságírónak egyaránt arra kell törekednie, hogy a sajtó tükre és ösztönzője legyen a tárgyilagos értesülések és jól mérlegelt szempontok szerint képződő véleményközösségnek. Mindazt, ami ennek útjában áll, üldözni kellene.

A tárgyilagosság propagandája és a szociális sajtómunka lényegileg a ~~szociális~~ felszabadítására és szabad vélemények közösségére törekszik. Látszólagos hátrányban van tehát a mérgezett propagandával szemben, amely a tömeglélek szenvedélyeivel gyakorol nyomást a közvéleményre. E különbségben ismét találkozunk annak a paradoxonnak az erejével, hogy *ami*

vélemény, az nem közös, ami pedig közös, az nem vélemény. A tiszta vélemény egyéni, a tömeglélek nyomása ellenben érzelem és szenvedély. A különbség látszólagos, mert a vélemények tartalma épúgy lehet közös, mint az érzelmeké, a lelki folyamatok pedig mindkét esetben egyéni. Mégis megmarad az a különbség, hogy a lélektömeget érzelmek, vágyak, hangulatok fertőzik és ragályozzák, míg a tiszta vélemények azt inkább egyénekre bontják. Minél kevésbé tiszta a vélemény, annál inkább áll össze tömeglélekké. Ime: *a közvélemény nem vélemény, hanem szenvedély és hangulat!* Ez azonban olyan, mintha valaki azt mondaná, hogy a kavargó porfelhő az látható, tehát van, a tiszta hegyilevegő ellenben nem látható, tehát nincs. A közvélemény kézzelfoghatóbb a tömegszendvedélytől festett véleményben, de tisztábban nyilvánul a szabad vélemények közösségében. Aki fejjel nekirohan, tapasztalni fogja, milyen kemény fal ez is, ha nem is izzik a szenvedély hevétől. A sajtó szociális munkásai annak az elvnek az alapján dolgoznak, hogy hosszú lejáratra mindig a józan vélemény győz.

Ne higgyük, hogy a vélemények tetszés szerint irányíthatók, hogy majdnem mindegy, mit adunk nekik táplálékkul. Az a propagandista, aki nem fél az igazság erejétől, rossz propagandista.

A társas lélek nagy ismerői, amilyenek pl. Tolstoj jellemzi Kutuzovot, a borodinoi ütközet orosz főparancsnokát, tudják, hogy azt csak kevésbé és csak közvetve, mintegy folytonosan gyengéden fölébehajolva és figyelve lehet irányítani. A közvélemény szociális munkása meg lehet győződve arról, hogy Lincolnak igaza volt, amikor azt mondta: You can fool all of the people some of the time, and some of the people all of the time, but you can't fool all of the people all of the time. Bolonddá teheted az egész népet egy darab ideig, és a nép egy részét minden ideig, de nem teheted bolonddá az egész népet minden ideig.

Közvéleménykutatás és közvéleménypolitika

A közvéleménykutatás a véleményközösség alakulásának a megfigyelése, ábrázolása és törvényszerűségeinek a megállapítása. A közvéleménypolitika viszont a véleményközösség

tervszerű alakítása, a kívánatos beavatkozás lehetőségeinek a gyakorlati felhasználása.

A közvéleménypolitika eszközeit és módszereit, valamint a megvalósítható szempontokat is a közvéleménykutatás tárja csak fel. Viszont a közvélemény kutatása csak erőteljes közvéleménypolitikai törekvések nyomán tud megelevenedni, mozgásba jönni. Az elméleti és gyakorlati cél tehát kiegészíti egymást. Kutatás és beavatkozás egymást fogja mind éleesebbre és finomabbra köszörülni. E szoros összefüggés magyarázata, hogy a kutatás maga is nagy és bonyolult összeműködést, társas megmozdulást kíván, viszont a beavatkozás csak a megfigyelés eredményeire támaszkodhatik.

A közvéleménykutatás jövőbeli lehetőségeit szemlélteti a finomabb társadalomrajz és a közvéleménykutató intézetek munkamódszerei. Ezek lényege a *mustráló módszer* (sampling method). A News Chronicle 1939 január 9. számában közli Brown Tivadarnak, a Harvard egyetem professzorának számításait arra vonatkozóan, hogy mekkora a pontosság matematikai valószínűsége különböző számú embercsoportok megkérdezése esetén. 997/1000 a matematikai valószínűsége annak pl., hogy a tévedéshatár 5%-nál nem nagyobb, amikor csak 900 embert kérdeznek meg azok közül, akiknek véleménye egyenlően oszlik meg valamely kérdésben. Egyenlőtlen eloszlás esetén még kevesebb szavazat elegendő; 80:20 arányú véleményeloszlás esetén ugyanaz a pontosság már 576 ember megkérdezése árán is elérhető. Egyenlő megoszlás esetén

1.406 szavazat	4%	hibahatáron belüli pontosságot nyújt
2.500	3%	„ „ „ „
22.500	1%	„ „ „ „

E módszer segítségével az amerikai közvéleménykutató intézet 1936-ban 30.000 embert megkérdezett a NRA (National Recovery Act) felől. Az eredmény a következő volt:

		Nemmel szavazók %
Első	500 szavazat	54·9
„	1.000 „	53·9
„	5.000 „	55·4
„	10.000 „	55·4
Mind a	30.000 „	55·5

Az amerikai intézet 1935-től kezdve mintegy 600 mustra szemlét (sample survey) tartott 3.000—50.000-es mustrákkal, amelyek ellenőrizhető adatok, pl. választási eredmények szerint, nagyfokú pontossággal tükrözték az USA 128 millió polgárának a közvéleményét. Választási eredményeket ott állítólag 1% hibahatárral megjósoltak 4.500 ember megkérdezése alapján.

A módszer titka és technikája a mustrába felvett csoportoknak olyan összeállítására, hogy azok arányosan képviseljék a nekik megfelelő nagy csoportokat, öregeket és fiatalokat, gazdagokat és szegényeket, férfiakat és nőket stb. A mustrának tehát híven kell tükröznie a közösség lényeges szerkezetét.

A módszer és a technika bizonyosan nem végleges még, de nagyon valószínűnek látszik, hogy ebben az irányban kell elindulni és a tökéletesített kutatási módszereket keresni. A legfontosabb talán az, hogy egyáltalában *meginduljon* a közvélemény rendszeres kutatása és feltárása, a módszerek és technikák munka közben fognak tökéletesedni. Hogy a közösség önmagát folytonosan figyelje és ellenőrizze, annak éppen olyan fontossága van, mint az egyéni lélek öntudatosításának és lelki higiéniájének. Tisztában kell lenni azzal is, hogy amint az egyéni lélek különféle módon reagál hangulat és tájékozottság szerint, ugyanúgy a közvéleménynek esetenkénti ítéletét sem *merev*, hanem *plasztikus* adatként kell felfogni. Csak teljes és gondos előzetes értesítés és tájékozás esetén remélhetjük, hogy a közvélemény *elevenjére tapinthatunk*, jellemző és mérlegelt ítéletét kifürkészhetjük.

Még ilyenkor sem kell a közvélemény szavát istenítéletként felfogni. E ponton forr össze a közvéleménykutatás a közvéleménypolitikával. A teljesen felderített közvéleményt tényként kell tisztelni, de ez még nem jelenti azt, hogy tévedéseibe belenyugodni, azokat dogmákként bálványozni kellene. Az egyéni szabad véleménynek az a törekvése, hogy a közvéleményt alakítsa, fejlessze, színezzé, tökéletesítse, nemcsak hogy nem kifogásolható, hanem egyenesen életeleme a közvéleménynek addig a határig, ameddig a vélemény szabadságot nem sérti, azon nem tesz erőszakot, nem brüszkíroz, nem brutalizál és nem zsarnokoskodik. Más szóval, a véleményt kínálni és fenntartani életfontosságú eleme a szabad közvéleménynek, amely a vélemény erőszakolását, vagy becsmérlését nem tűrheti.

Mint az üzleti életben, ugyanúgy a vélemények piacán is megbosszulja magát, mert az egész forgalom hanyatlására vezet, amikor a tisztességtelen módszerek lábrakapnak és a cserénél nem tartják be többé a „szép játék“ szabályait.

A helyes közvéleménypolitika ép ezért a helyes vélemény kínálása, a téves vélemény cáfolása és a hamis vélemény üldözése. A helyes közvéleménypolitika a kritikai tárgyilagosság propagandája. Ennél többet nem lehet tenni a közvéleményért, és ami ennél többnek látszik, az előbb-utóbb zsákuccába vezet. A közvéleményalakítás titka annak a belátása, hogy azt közvetlenül, drasztikusan tulajdonképpen csak igen kevéssé lehet irányítani, mert a folyamat lényege a véleményközösség spontán kialakulása. Az oktrojált közvélemény görögtűz, amely legtöbbször magát a tűzmestert vakítja el. Az igazi művészet nem a közvélemény elbódítása vagy elvakítása és megmérgezése. A közvélemény nagy mesterei nem annak hipnotizálói és varázslói. Hanem az értesültség virtuózai, akik a leghívebben figyelik meg áramlatainak spontán alakulását és finom, rejtett, észrevétlen módszerekkel dolgoznak akadályok elhárításán, valamely természetes áramlat útjának megtisztításán, medrének kiszélesítésén vagy elmélyítésén: azok, akik meg tudják ragadni az alkalmat és előre tudják látni a jövőbeli alakulást és azt a pillanatot, amikor a legkisebb beavatkozás hatása is óriási. A közvéleménypolitikára is áll, hogy irányítani és kormányozni tulajdonképpen annyi, mint előrelátni.